

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI

Katedra bohemistiky

Časopisy pro mládež v 80. a 90. letech 19. století

Magazines for youth in the 80s and 90s of the 19th century

Bakalářská práce

Michaela Kratochvílová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vraiová, Ph.D.

OLOMOUC 2016

Prohlášení o autorství

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 20. dubna 2016

.....
Michaela Kratochvílová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Janě Vraiové, Ph.D., za cenné rady, připomínky a odborné vedení.

Obsah

Úvod.....	6
1 Periodický tisk v českých zemích 19. století	8
1.1 První české noviny	8
1.2 První české časopisy	9
2 Literatura pro děti a mládež	12
2.1 Koncept dětství.....	13
3 Časopisy pro děti a mládež	16
3.1 Historie dětských časopisů	16
3.2 Dělení dětských časopisů	17
3.3 Funkce dětských časopisů	18
3.4 Žánry	19
3.4.1 Poezie pro děti	20
3.4.2 Próza pro děti	20
4 Květy mládeže	24
4.1 Titulní strana	25
4.2 Poezie v Květech mládeže	26
4.2.1 Vlastenecká poezie	26
4.2.2 Písně.....	27
4.2.3 Přání	27
4.2.4 Říkadla	27
4.2.5 Poezie s náboženskými prvky.....	28
4.3 Próza v Květech mládeže	28
4.3.1 Zábavné čtení	28
4.3.2 Poučné čtení	30
4.4 Knižnice českých dětí	34
4.5 Dopisy	35
4.6 Rozmanitosti	36
4.7 Hádanky, rébusy a koníčky	36
4.8 Autoři	36
5 Malý čtenář	38
5.1 Titulní strana	39
5.2 Poezie v Malém čtenáři	41
5.2.1 Vlastenecká poezie	42
5.2.2 Poezie s motivy přírody	42
5.2.3 Říkadla a básně pro menší děti	43
5.2.4 Poezie s náboženskými motivy.....	43

5.3	Próza v Malém čtenáři	43
5.3.1	Čtení zábavné.....	44
5.3.2	Bajky.....	45
5.3.3	Pohádky	46
5.3.4	Cestopisy.....	46
5.3.5	Historická povídka.....	47
5.3.6	Přírodopisné čtení	47
5.4	Rozmanitosti	48
5.5	Příspěvatelé	49
6	Budečská zahrada	50
6.1	Titulní strana	51
6.2	Poezie v Budečské zahradě	52
6.2.1	Vlastenecká poezie	52
6.2.2	Poezie s náboženskými motivy.....	53
6.2.3	Poezie s motivy přírody	54
6.2.4	Říkaneky.....	54
6.2.5	Motivační poezie.....	55
6.2.6	Písně.....	55
6.3	Próza v Budečské zahradě.....	56
6.3.1	Povídky	56
6.3.2	Veršovaná próza	56
6.3.3	Pohádky	57
6.3.4	Bajky	58
6.3.5	Přírodopisné čtení	58
6.3.6	Zeměpisné články	59
6.3.7	Cestopisy.....	59
6.3.8	Dějepisné články.....	59
6.3.9	Životopisy	60
6.3.10	Povídky pro dívky.....	60
6.4	Hádky a rébusy	60
	Závěr	62
	Anotace	64
	Resumé.....	65
	Prameny a literatura	66
	Prameny	66
	Literatura.....	66

Úvod

Pro rozvoj českého jazyka a národa bylo 19. století klíčovým. Projevilo se to nejen v politických či školních institucích, ale především v literárních dílech, která v té době vycházela, snažila se posílit vazbu k českému jazyku i k vlasti a rozšířit jej o vlastní poklady národní sbírky, ryze česká díla.

V duchu emancipačních snah o vlastní národ vznikly podvrhy *Rukopisu královédvorského* a *Rukopisu zelenohorského*, lidovou kulturu posilovala další obrozenecká díla, jako byl např. *Máj* či *Slávy dcera*. Jednalo se o dlouhý proces, docházelo k radikálním změnám společnosti a politického systému. Tyto změny pochopitelně ovlivnily myšlení lidí a literaturu, která nesla četné rysy národně buditelských snah. Přestože období, ve kterém budeme provádět naši analýzu, již nespádalo do vrcholné fáze tohoto úsilí, můžeme zde najít mnohé známky dokazující, že téma vlastenectví bylo stále aktuální a časté také v literatuře pro děti a mládež.

Hlavním cílem naší práce bude analýza jednotlivých časopisů pro děti a mládež, konkrétně titulů *Květy mládeže*, *Malý čtenář* a *Budečská zahrada* v 80. a 90. letech 19. století.

Abychom pochopili historický diskurs a danou problematiku blíže, v prvních kapitolách shrneme vývoj periodických tisků a posléze i časopisů v 19. století, vyjmenujeme všechna důležitá periodika i jejich přední přispěvatele a zaměření těchto periodik. Poté navážeme kapitolou, v níž se pokusíme definovat specifika literatury pro děti a mládež, její počátky v českých zemích a koncept dětství v dobových souvislostech. Dále se zaměříme na dětské časopisy v obecném měřítku: jejich historii, dělení, funkce. Shrňeme také hlavní rysy nejčastějších žánrů, které se v nich vyskytovaly.

Hlavní částí naší práce bude podrobnější analýza vybraných ročníků *Květů mládeže*, *Malého čtenáře* a *Budečské zahrady*. Stanovíme základní předpoklady pro vznik těchto časopisů, popíšeme elementární body, které ovlivnily jejich historický vývoj a pokusíme se charakterizovat tituly na základě jejich obsahu.

V kapitolách, ve kterých budeme vybrané tituly analyzovat, shrneme obecné informace o periodiku, básnické i prozaické texty v nich publikované, jejich žánrovou typologii a charakteristiku, příklady nejčastějších přispěvatelů, stálých rubrik či specifické útvary, které se v časopisech nacházely.

Na závěr se pokusíme popsat ústřední diferenciacní rysy zkoumaných periodik a jejich proměnu zaměřenou na soudobého dětského čtenáře.

Protože všechna periodika nevycházela současně, rozhodli jsme se analyzovat *Malého čtenáře* a *Budečskou zahradu* v letech 1884/5–1898 jako konkurenční periodika, *Květy mládeže* v letech 1894–1898 jako periodikum ve srovnání se zmíněnými o desetiletí později.

1 Periodický tisk v českých zemích 19. století

V době metternichovského absolutismu až do roku 1848 byla velmi zpřísněna cenzura, což ovlivnilo mimo jiné i žurnalistickou profesi – časopisy a noviny. Přestože podmínky pro budování národní identity v těchto časech nebyly ideální, lze spatřit s příchodem nové generace pokroky kulturní i jazykové. Jednalo se o generaci, která se snažila uvědomit lid o významu jejich národa a dějin. Jejím hlavním představitelem byl Josef Jungmann, proto se vžilo označení *Jungmannova generace*.

Tento proces utváření novodobé kultury byl nazýván vzkříšením českého národa, Aleš Haman hovoří především o jazykově kulturním pojetí.¹ Představitelé této generace požadovali, aby se čeština stala vyučovacím i úředním jazykem a získala nejen sdělovací funkci, nýbrž funkci politickou a úřední.²

1.1 První české noviny

Klíčovým periodickým tiskem na počátku 19. století byly *Pražské noviny*, které zásluhou Josefa Lindy získaly nové odběratele po neúspěšné minulosti od odchodu Václava Matěje Krameria v roce 1789. Posléze měly noviny další šéfredaktory, žádnému se však nepodařilo je dostat na původní úroveň, upadaly, počet odběratelů klesal a nakonec jejich výroba byla zcela zastavena a obnovena až v roce 1796.³ Z přílohy *Pražských novin, Rozličností*, vznikl roku 1834 přední literární časopis národního obrození, *Česká včela*. Poskytoval svým čtenářům básně, národopisné a přírodopisné čtení, články o kulturních událostech, divadle a literatuře. Redakci vedl František Ladislav Čelakovský, Jan Nepomuk Štěpánek, Karel Boleslav Štorch či Karel Havlíček.

Mezi další periodika patřily: *Národní noviny*,⁴ *Pražský večerní list*,⁵ *Občanské noviny*, *Vesnické noviny z Čech, Občan*.

---

¹ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. Praha: ARSCI, 2007, s. 22–27.

² BERÁNKOVÁ, Michaela. *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 47–48.

³ Tamtéž.

⁴ Patřil mezi první české deníky, od roku 1848 je vydával Karel Havlíček.

⁵ Tisk českých radikálních demokratů, té doby nejrozšířenější český list, vycházel v nákladu až 5 000 výtisků.

Revoluční rok 1848 přinesl mj. zrušení poddanství a feudálních závazků vůči nevolníkům, což vedlo ke změně celé společnosti. Otázka národní identity však vyřešena nebyla.⁶ Pokračovalo vydávání demokratických novin, jako byl např. *Pražský večerní list*, od roku 1850 vycházel časopis *Slovan*⁷ Karla Havlíčka Borovského či *Moravské národní noviny*.

1.2 První české časopisy

Časopisecká periodika měla cestu značně složitější. Způsobil to mj. fakt, že české noviny měly důležitou funkci jako nosiči různých informačních sdělení, vyhlášek a oznámení pro obyvatele státu, kteří mluvili pouze česky a rakouské úřady jim tímto způsobem mohly informace zprostředkovat. České časopisy oproti tomu měly výhradně národně obrozeneckou funkci, sloužily k propagaci národního hnutí, a proto velmi často zanikaly.⁸

Významné postavení měl německy psaný časopis (avšak svým zaměřením byl výrazně český) Josefa Dobrovského – *Böhmische Litteratur* (1779–1787), jenž se stal na téměř deset let průkopníkem mezi periodiky, po němž dlouhou dobu nevycházel žádný časopis, který by se přiblížil jeho kvalitě. Vycházel pod různými názvy, obsahově se zaměřoval na spisy Jana Amose Komenského, sporné svědectví Jana Nepomuckého, husitství, etc.⁹

Dalším se stal *Hlasatel český* (1806–1808; 1818–1819), který redigoval Jan Nejedlý. Byl to první český časopis náročnějších literárních požadavků, shromáždily se kolem něj významné osobnosti své doby – Josef Jungmann, Václav Matěj Kramerius, etc. Časopis po třech ročnících zanikl a jeho vydávání obnovil Nejedlý až po deseti letech. Přesto měl nesmírný vlastenecký význam, vycházely zde významné statě

---

⁶ BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 112.

⁷ Postupně byl v mnoha českých městech zakázán, přesto o něm dodnes hovoříme jako o vrcholu novinářské činnosti Karla Havlíčka Borovského.

⁸ BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 50.

⁹ BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 52–56.

českých obrozenců, programy a rozpravy (např. *Promluvení k Hlasateli* Jana Nejedlého, *O jazyku českém* Josefa Jungmanna).¹⁰

Počátkem dvacátých let začala vycházet vědecká revue *Krok* (1821–1840) s podtitulem *Veřejný spis všenaučný pro vzdělance národu českoslovanského*. Její idea pramenila z myšlenky vytvořit českou encyklopedii a funkci měla primárně didaktickou. Vycházela ve svazcích, celkem vyšly čtyři díly (tudíž se jedná o časopis, ale nikoliv periodikum), které byly věnovány přírodním a společenským vědám a kritikám české literatury. Do *Kroku* přispíval Josef Jungmann, Jan Evangelista Purkyně, Pavel Josef Šafařík, aj. Zanikl kvůli nedostatečnému množství odběratelů. Příčinu viděl František Palacký v tom, že bylo příliš málo vzdělaných lidí hovořících českým jazykem.¹¹

Dalším významným periodikem se stal *Časopis Českého museum*, jehož zakladatelem byl František Palacký. Cílem časopisu bylo vzdělávat lidi mateřskou řečí a stát se národním buditelem Čechů. Obsahoval stati z vlastivědy, dějepisu, jazykovědy a literatury.¹²

Posléze spatřil světlo světa např. časopisy *Český lidomil*, *Rozmanitosti*, *Čechoslav*, *Dobroslav*, *Časopis pro katolické duchovenstvo*, etc.

Ve druhé polovině 19. století bylo vydáváno ve srovnání s předchozími léty více periodik a sloužily především k propagaci národa a myšlenek obrozeneckých, nežli jako informační nástroj pro čtenáře. Tato periodika pak byla do velké míry beletrizována – svůj podíl na tom měli především spisovatelé, kteří se stávali redaktory.

V roce 1848 byl zrušen časopis *Květy*, který posléze nahradil *Lumír*. Jednalo se o beletristický časopis, v němž nebyl příliš prostor pro politické vyjádření. V původních i překladových ukázkách byl orientovaný na současnost.¹³

„V padesátých letech byly tiskové patenty, zákony a různá nařízení namířeny proti opozičnímu politickému tisku vůbec a proti českému především. Teprve tisková novela z listopadu roku 1859, tedy z doby již silně narušeného absolutistického režimu, přinesla skromné zmírnění proti dřívějšímu stavu. Tiskový zákon ze 17. prosince 1862,

---

¹⁰ BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 52–57.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ VODIČKA, Felix a kol.: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 490.

který vstoupil v platnost v březnu 1863, byl přes své nedostatky po mnoha stránkách značným ulehčením a předpokladem pro rozvoj tisku.“¹⁴ Nový zákon přesto stále do velké míry omezoval opoziční tisk.

Nejvýraznějším představitelem žurnalistiky liberální byl Karel Havlíček, který byl nucen strávit v 50. letech 19. století několik let v brixenském exilu. Potrestáni byli i další liberálně orientovaní žurnalisté – Josef Václav Frič či Karel Sabina. V této době vycházely pouze dvoje české noviny: cenzurované *Pražské noviny* a *Moravské noviny*.

Nejvýznamnějším periodikem 19. století byl politický deník *Národní listy* (1861–1941). Jeho úloha byla vzdělávat národ obecně, ale také za účelem politických aktivit. Mezi hlavní přispěvatele patřil Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Svatopluk Čech, Miroslav Tyrš i Ignát Herrmann.

---

¹⁴ BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981, s. 148.

2 Literatura pro děti a mládež

Počátky literatury pro děti a mládež datujeme již do období staršího českého písemnictví. Děti z privilegovaných vrstev četly výchovné spisy, můžeme jmenovat vychovatelské spisy Tomáše ze Štítného, Jana Husa a Smila Flašky z Pardubic. První intencionální dílo přináší Jan Amos Komenský dílem *Orbis Pictus*. Komenský stanovil koncepty obrázkových knih a koncipoval základní stanoviska k problematice dětí věkem předškolním.¹⁵

Formování české literatury pro děti a mládež v širším měřítku velmi úzce souviselo s národním obrozením a s vlasteneckými i výchovnými cíli. Zpočátku se jednalo o nepůvodní texty překladové tvorby. “Skutečným počátkem původní české literatury pro děti byly verše, převážně se zdůrazněnou výchovnou a moralistní funkcí, psané např. Karlem Aloisem Vinařským a Františkem Douchou. Tato poezie nikterak nezakrývala, že chce být součástí vnějšího ovlivňování dítěte – didaktizující, katechetní ráz veršů se nesnažil dítěti objevovat nové prožitky či nová poznání, ale předpokládal spíše pasivní čtenářské přijetí. Ovšem souběžně, a také v širokém společenském dosahu daleko intenzivněji, působila na děti v první polovině minulého století lidová slovesnost s celým svým bohatstvím písní, her, pohádek a pověstí. Folklorní slovesnost měla také zejména pro dětského vnímatele z venkovského prostředí jednu podstatnou, dokonce možno říci rozhodující přednost – byla bezprostřední součástí jeho života, vstupovala do jeho skutečnosti zcela spontánně a dítě ji také spontánně přijímalo.”¹⁶

Lidová četba byla šířena *Českou expedicí* Václava Matěje Krameria, obsahově se v ní nacházela četba cestopisná, rytířská i dobrodružná, což bylo dětmi recipováno mnohem pozitivněji, než didaktické spisy bez příběhu. Negativně byla přijímána také překladová tvorba z německé mravně výchovné či sentimentální beletrie, současně však vznikala původní česká výchovná próza pro děti a mládež – povídky Vojtěcha Nejedlého, M. D. Rettigové, etc.¹⁷

---

¹⁵ CHAOUPEK, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav: *Kontury české literatury pro děti a mládež /od začátku 19. století po současnost/*. Praha: Albatros, 1984, s. 13.

¹⁶ CHALOUPKA, Otakar a kol.: *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985, s. 11.

¹⁷ CHAOUPEK, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav: *Kontury české literatury pro děti a mládež /od začátku 19. století po současnost/*. Praha: Albatros, 1984, s. 14.

„Předpoklady literatury pro děti a mládež se utvářely od 2. poloviny 18. stol. v kontextu s osvícenskými reformami, zaváděním povinné školní docházky (v našich zemích od r. 1774 za Marie Terezie) a rousseauovsko-romantickým objevováním svěbytné hodnoty dětského světa.“¹⁸

V souvislosti se školou jako výchovným prostředím pro děti a mládež se literatura soustředila právě zde. Autoři textů byli často z řad pedagogů a materiály sloužily jako výukový materiál. Uměleckou hodnotu díla nabyla až v literatuře, jejíž didaktická funkce byla více či méně skryta a dětem byly takto představovány např. bajky či pohádky, na jejichž konci se vždy nacházelo poučení.

Literatura pro děti a mládež je věkově vymezena do rozmezí mezi 3–16 lety a existuje v přímém protikladu k literatuře pro dospělé. Mezi její hlavní funkce můžeme zmínit funkci estetickou, didaktickou, poznávací, imaginativní a nepochybně také zábavnou. Funkce didaktická je zde evidentní ve větší míře, než u literatury pro jiné cílové skupiny.¹⁹

2.1 Koncept dětství

Abychom pochopili význam a recepci časopisů pro děti a mládež na konci 19. století, je nutné si uvědomit, co znamenal pojem dětství. Důležitým mezníkem v oblasti počátků dětských časopisů je objevení dětství jako konceptu, období, které je zapotřebí přijmout, definovat a rozvíjet.²⁰

V dřívějších dobách byla mezi dětmi i dospělými velmi tenká hranice, kterou se nikdo nepokoušel přesně popsat. Přelomovou se stala kniha francouzského historika Philippa Arigse: *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime*,²¹ ve které stanovil nedůležitost dětství v historii. Přestože je třeba brát v potaz dobu, kdy kniha vyšla, můžeme hovořit o posunutí platnosti jeho myšlenek a aplikovat je i na příklady dnešní doby.²²

---

¹⁸ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 32.

¹⁹ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 360-361.

²⁰ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Karolinum: 2014, s. 15–16.

²¹ ARIÉS, Philippe: *L'enfant Et La Vie Familiale Sous L'Ancien Régime*. Paris, Librairie Plon: 1960.

²² NODL, Martin: Dětství v předmoderní době. In: *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 1996*, č. 4. Sdružení na podporu vydávání časopisů, s. 7.

Mentálnímu zkoumání bylo dětství podrobováno až počátkem novověku. Ve středověku bylo dětství zanedbatelnou fází v životě člověka, dítě bylo ihned včleněno do světa dospělých. Podle Arigse se tato situace změnila až na přelomu 16. a 17. století.²³ Dětství a dospívání začínalo být obdobím nesmírně důležitým pro budoucí rozvoj člověka. Všechny aspekty, které se podílely na výchově, mohly být v budoucím životě dítěte klíčové. Nejednalo se pouze o výchovné elementy, jako byla např. škola, učitelé, rodiče, ale také prostředky, s nimiž se dítě setkávalo téměř denně a působily na jeho výchovu – buď účelně, či zcela samovolně. Proto můžeme s jistotou tvrdit, že prostředky ve formě médií – časopisů či obecně literatury pro děti a mládež – měly vliv na budoucí výchovu dětí, vzdělávaly je a určovaly jejich duševní vývoj.

„V českém prostředí problematice předmoderního pojetí dětství doposud nebyla věnována výraznější pozornost. Jediným aspektem, kterým se česká medievalistika soustavněji zabývala, byla transformace vztahu k dítěti za období husitské reformace. Mimo tento rámec dítě jako by neexistovalo. V biografických studiích se o konkrétním dětství, pro něž většinou postrádáme dostatek využitelných pramenů, pojednává ve velmi obecných a zploštělých obrysech, výjimečně s pokusem o psychohistorizující pohled. Výzkumy demografického vývoje v Čechách v období od 17. století věnují sice pozornost dětství (porodnost, kojenecká a dětská úmrtnost, velikost a struktura rodiny), avšak většinou pouze s úzkým (kvantitativním) zaměřením na populační chování společnosti.“²⁴ Pozornost v českém prostředí tomuto tématu věnovala jako první Noemi Rejchrtová,²⁵ dále již zmíněný Martin Nodl, nicméně publikace datujeme do doby poměrně nedávné.

V průběhu 19. století bylo typické, že se o dítě starala především matka, která byla ženou v domácnosti, dbala o potomky a domácnost většinou bez nějakého vyššího vzdělání. Otec byl pak tím členem rodiny, který vydělával peníze a rodinu živil, představoval nejvýše postaveného člena a tudíž nejvyšší autoritu. Základním dobrým

---

²³ NODL, Martin: Dětství v předmoderní době. In: *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu* 1996, č. 4. Sdružení na podporu vydávání časopisů, s. 7–8.

²⁴ NODL, Martin: Dětství v předmoderní době. In: *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu* 1996, č. 4. Sdružení na podporu vydávání časopisů, s. 9.

²⁵ REJCHRTOVÁ, Noemi: Dětská otázka v husitství. In: *Československý časopis historický* 1980, č. 28.

mravem byla znalost desatera božích přikázání, v centru pozornosti literatury 19. století stál chlapec, který měl být dobře vychován.²⁶

---

²⁶ LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2006, s. 145.

3 Časopisy pro děti a mládež

Specifikovat pojem *dětský časopis* se jeví jako velmi obtížné. Můžeme jmenovat řadu titulů na pomezí tohoto mediálního druhu: dětské přílohy klasických periodik pro dospělé (např. *Štěpnice*), dvojjazyčné tituly (např. *Malé noviny – Die kleine, Československé ráno*), periodika s regionálním působením (*Mladá stráž, Rychlé šípy*) či časopisy, které dříve fungovaly jako samostatná média a postupem času se z nich staly přílohy (např. *Tribuna mládeže*).²⁷

Domníváme se, že dětské časopisy jsou taková periodika, která vycházela nezávisle na jiných titulech s vlastním číslováním, nikoliv vložené jako příloha k jinému periodiku. Dalším kritériem je teritoriální působnost, která by měla být minimálně okresní či krajská, nejen regionální (ovšem je možné, že z regionálního periodika se postupem času stalo periodikum celostátní, např. *Malý čtenář*). Dalším rysem je profesionalita redaktorů a vydavatelů, samotná periodicitu časopisů (tisk vydávaný na našem území minimálně jednou za půl roku). Podobnost s dětskými časopisy lze zaznamenat i u neperiodických tiskovin jako jsou např. almanachy, sborníky, kalendáře, nepravidelné magazíny.²⁸

3.1 Historie dětských časopisů

Časopisy byly u nás ve svých počátcích považovány převážně za literaturu zábavnou, vycházely na nekvalitním a levném papíře, což omezovalo jejich trvanlivost a znemožnilo rozsáhlejší archivaci těchto periodik.

První dětské časopisy nacházíme od 50. let 19. století. V těchto dobách se rozvíjel tisk odborný a pedagogický, do něhož patřily první časopisy pro děti, které vznikaly pro potřeby českojazyčných škol a mimoškolní výchovy.²⁹

„Dětská literatura s uměleckými ambicemi u nás začíná vznikat až ve druhé polovině 19. století. Její existence je podmíněna uznáním dětství jako samostatné kategorie, přijetím dětí a mládeže jako možného zvláštního publika s vlastními potřebami a zájmy a jednak vůlí autorů vytvářet pro toto publikum specifická (posléze dokonce esteticky hodnotná) sdělení.“³⁰

---

²⁷ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Karolinum, 2014, 20–25 s.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž, s. 43.

Zpočátku vycházely materiály určené dětem jako přílohy periodik pro dospělé v *Hlasateli českém*, *Rozmanitostech*, *Měsíčním spisu k poučení a obveselení obecního lidu*, etc. Prvním pedagogickým časopisem byl *Přítel mládeže*, na němž spolupracovala řada obrozenců. Postupem času jej nahradil časopisy stejného zaměření – *Posel z Budče* a dále *Škola a život* a *Školník*.³¹

Od pedagogických časopisů byl jen krůček k samostatným periodikům pro děti. Nejdříve se v nich objevovaly rubriky či přílohy, které byly původcem a později i konkurencí dětských periodik. Původce periodik čistě pro děti a mládež lze spatřit také ve speciálních edicích knižnic pro děti a mládež, ze kterých vznikala samostatná periodika (např. *Budečská zahrada*).

Některé zdroje považují za první časopis pro děti *Noviny pro děti s obrázky a výklady v šesti řečích*, které vycházely v roce 1808 ve Vídni, nicméně nelze jej považovat za český. Česky psaná je až *Bibliotéka mládeže* vydávaná vydavatelstvím Josefa Věnceslava Vlasáka a částečně z překladů v letech 1843–1846.³²

Jako první český časopis pro děti a mládež vycházela *Včelka*, vydávaná od roku 1850 učitelem z Humpolce, Janem Sluníčkem. Graficky i obsahově determinovala podobu dalších dětských periodik u nás. Můžeme jmenovat další časopisy, které vznikaly v průběhu druhé poloviny 19. století: *Zlaté klasy* (1854–1856), *Štěpnice* (1855–1890), ***Budečská zahrada*** (1869–1889), *Naši mládeži* (1874–1892), *Přítel dítek* (1874–1889), *Besídka malých* (1879–1914), ***Malý čtenář*** (1882–1941), *Jarý věk* (1883–1889), *Zlaté mládí* (1885–1895), ***Květy mládeže*** (1894–1898), *Česká mládež* (1898–1901), *Matice dítek* (1884–1895).³³

3.2 Dělení dětských časopisů

Dětské časopisy můžeme rozdělit dle několika kritérií. Mohou být členěny chronologicky dle roku vydávání, v naší práci jsme však vycházeli z typologie Štefana Švece a to následovně:

---

³¹ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 68–69.

³² Srov. CHALOUPKA, O.; VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátků 19. století po současnost*. Praha: Albatros, 1984, s. 24–25.

³³ CHALOUPKA, O.; VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátků 19. století po současnost*. Praha: Albatros, 1984, s. 25.

- a) dle věku čtenáře (časopisy pro předčtenáře, pro nejmladší čtenáře, pro mladší předškoláky, starší předškoláky, etc.)
- b) dle žánru (časopisy beletristické, didaktické, obrázkové, zábavní, specializované)
- c) dle genderové příslušnosti (časopisy pro dívky a pro chlapce)
- d) dle ideologie (časopisy křesťanské, levicové, spolkové, stranické)
- e) dle dalších hledisek (exkluzivita, konzervativnost, barevnost, textovost, etc.)³⁴

3.3 Funkce dětských časopisů

Dětské publikum je specifickým příkladem formování čtenáře médií, resp. můžeme zkoumat, jaké účinky má médium na publikum, které ještě není zcela rozvinuté (duševně i gramotně), dále má také několik podstatných funkcí, důležitých pro budoucí vývoj jedince a formování jeho postojů. „Slouží mimo jiné:

- a) k informování svého publika
- b) k jeho socializaci
- c) k výuce a výchově dětí a dalšímu pedagogickému působení na ně
- d) k popularizaci nových poznatků vědy
- e) k zábavě, odreagování a relaxaci, a to jak dětí, tak rodičů či vychovatelů, kterým umožňují na čas utlumit pozornost věnovanou dětem
- f) k estetické výchově jako zdroj uměleckého zážitku
- g) k sebevyjádření publika – např. v rubrikách určených pracím čtenářů
- h) k organizaci společenského a spolkového života dětí (v dětských a mládežnických organizacích, ve čtenářských klubech, ...)
- i) jako hračka, případně inspirace, zdroj či doplněk hry
- j) jako příklad ke cvičení mediální gramotnosti, možných způsobů nakládání s mediálními obsahy
- k) jako zdroj zisku pro nakladatele, stejně jako pro autory
- l) jako nositel reklamního sdělení
- m) ke státní či jiné propagandě a ideové výchově

---

³⁴ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 18–19.

- n) jako laboratoř dětské literatury a výtvarného umění, sloužící k ověřování možností nových i zavedených autorů a textů, např. před knižním vydáním
- o) k řadě dalších věcí.³⁵

Dnes můžeme starší časopisy označit jako zdroj informací o soudobém povědomí o literatuře, čerpat z obsahů zveřejněných témat a tyto podklady dále analyzovat.

Rádi bychom doplnili řadu funkcí dětských časopisů o konkrétní příklady: články didaktické, uvedené autory námi zkoumaných časopisů jako články poučné, měly velmi výraznou funkci informační a také popularizační. V *Květech mládeže* kupříkladu velmi často vycházely články o aktuálních vědeckých poznacích, jako bylo např. zatmění měsíce či oběžnice Marsu nejbliže Zemi, datum těchto událostí předchází pouze o pár týdnů vydání daného čísla.

Funkci zábavnou nalezneme téměř ve všech textech dětských periodik, mimo článků zábavných jsou to také naučné texty, které obsahují beletristické prvky v podobě příběhu, který je aplikován na tematickou oblast, které se autoři věnují, např. les, zvířata, přírodní úkazy, etc.

Některé texty sloužily jako doplněk k dalším činnostem, např. ke hrám (různé hádanky, úlohy, písňe). Čtenář byl informován také o dalších produktech, které si může zakoupit. V 19. století se tak stávalo v mnohem menší míře než dnes a reklamní prvky či spíše doporučení lze nalézt např. v *Knižnici Květů mládeže*, kde čtenářům byly doporučovány některé knižní tituly.

3.4 Žánry

V dětských časopisech můžeme zmínit hned několik specifických žánrů, jedná se o poměrně autonomní oblast, která se vyznačuje útvary, které bychom hledali v literatuře pro dospělé stěží. Mezi takové žánry patří hádanky, pohádky, čtení pro dívky, dobrodružné či dějepisné povídky, aj. V této podkapitole budeme definovat nejčastěji se vyskytující žánry v dětských periodikách a pokusíme se jejich definice zobecnit.

---

³⁵ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 18–19.

3.4.1 Poezie pro děti

Poměrně stabilním a v některých titulech stěžejním žánrem byla poezie. V 19. století byl tento žánr určován programovým seskupením dle almanachů *Máj*, *Ruch* a *Lumír* v čele s výraznými představiteli Janem Nerudou, Josefem Václavem Sládkem a Jaroslavem Vrchlickým. Rozvíjela se zejména lyrika intimní, souběžně s politickou. Mezi časté motivy v poezii pro děti lze spatřit prvky vlastenecké, náboženské, přírodní lyriku, i jednodušší říkadla, hádanky, hry či počítadla. Mezi přední představitele poezie pro děti patřil Josef Václav Sládek, Karel Václav Rais či Adolf Heyduk.

Častým útvarem byly hádanky. Jednalo se o hříčku krátkého rozsahu, která obsahovala zadání a rozluštění. „Hádanky obsahují tři hlavní typy úkolů: Určit zcizujícím způsobem popsany objekt, jímž může být i zdánlivě nesplnitelný či protismyslný úkon (*přines dar nedar*) rozšifrovat informaci skrytou v textu (kryptogramy jako akrostich, anagram, palindrom, skrývačka) anebo doplnit potřebný údaj či slovo.“³⁶ Základem hádanky bývala slovní hříčka, metafora, početní úloha, etc. Hádanky měly formu krátkých veršovaných říkanek či otázek, v dětských časopisech se vyskytovaly v pravidelných rubrikách, řešení byla uvedena v následujícím čísle.

Dalším útvarem byly písně. Píseň je považována za lyricko-poetický útvar, užívá pravidelný rýmovaný verš s výraznou strofickou a paralelismy, často se zde objevuje refrén. Bývá jednoduchá, rytmická. V *Květech mládeže*, *Budečské zahradě* a *Malém čtenáři* byl tento žánr zastoupen minimálně, nicméně zde můžeme nalézt několik málo příkladů tohoto druhu textu doplněného notovými zápisy, které se např. v *Květech mládeže* objevovaly pravidelně.

3.4.2 Próza pro děti

Stěžejními prozaickými útvary byly bajky, pohádky, povídky s dětským hrdinou a články poučné různého charakteru (životopisy, cestopisy, historické črty, aj.)

„Proč vymýšlíme bajky? Protože jsou dětskému věku tím, čím jest filosofie duchu vyspělému.“³⁷ Bajka je „krátký smyšlený příběh alegorickou formou

---

³⁶ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 231.

³⁷ Motto bajky *Nebeská Rosa* od Sofie Podlipské, vycházela na pokračování v *Květech mládeže*.

demonstrující morální pravidlo nebo jinou obecnou zkušenost.“³⁸ Svou didaktickou funkcí se stala velmi častým žánrem objevujícím se v dětských časopisech, dětem nenáročnou formou ukazuje dobré chování. Objevovala se v nich antropomorfizovaná zvířata, která disponovala typickými lidskými vlastnostmi, vyskytovaly se zde zlé a dobré postavy. Většinou bývala psána v podobě krátkého příběhu s jednou zápletkou a jediným rozzuzlením.

Bajce je podobná je pohádka, žánr folklorního původu. Patří k nejrozšířenějším formám ústní lidové slovesnosti. Charakterizuje se fikcí, odehrává se v neurčitém prostředí a neurčité době. Postavy bývají velmi často obdařeny nadpřirozenou mocí, objevují se zde kouzelné předměty.

Pohádky v námi zkoumaných periodikách měly mravoučný podtext. Typickým žánrem pro dětskou literaturu je pohádka autorská. Jsou v ní více zastoupeny aktualizační a reálné prvky, je subjektivnější a zaměřuje se více na dětského čtenáře. Kompozicí připomíná povídku. „Zakladatelskou a zároveň trvalou hodnotou v žánru autorské pohádky novelistického typu jsou *Broučci* J. Karafiáta.“³⁹

V českém prostředí byly pohádky a především české lidové pohádky zdrojem národní svébytnosti a docházelo k jejich sběru prostřednictvím např. J. Malého, později také významných autorů Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové. Oba svá díla vypravěčsky upravovali. Erben zdůrazňoval autonomnost fikčního světa a byl zastáncem mytologického pojetí pohádky, Němcová fikci přibližovala běžné lidské zkušenosti.⁴⁰

Symbióza veršované pohádky s epikou byla pro 19. století příznačná. Objevovala se v dílech, jako byl *Král Lávra* Karla Havlíčka, *Dědův odkaz* Adolfa Heyduka či *Pohádka o nejšťastnějším člověku* Bohdana Kaminského.⁴¹

Populárním žánrem především pro chlapce byla historická a dobrodružná povídka. Hlavním rysem je gradující děj, mužská postava (hrdina) a motiv cesty.

---

³⁸ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 32.

³⁹ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 472.

⁴⁰ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 472–481.

⁴¹ Tamtéž.

Protagonista v historické povídce byl často historicky významnou postavou, autoři jí přisuzovali vlastnosti dobré či špatné dle všeobecného mínění obrozenců s hlavním cílem pozdvihnout české národní postavy a povýšit je na vzory.

Prvním typem dobrodružného románu byla *robinsonáda*, kde byl ústřední postavou člověk (muž) vržen do pustiny. Můžeme zde nalézt silné prvky optimistické utopie. V 19. století byl tento žánr velmi oblíben. V časopisech se vyskytoval často v souvislosti s historickou povídkou.

V opozici stály dívčí povídky, jejichž hlavními autorkami byla především Věnceslava Lužická či Sofie Podlipská.⁴² „Typickými hrdinkami kultivačních příběhů jsou nezdárné uličnice se ‚zlatým srdcem,‘ z nichž se cílevědomou výchovou a rostoucími zkušenostmi postupně stávají kultivované ženské bytosti; naopak hrdinkami příběhů emancipačních jsou plachá ‚ošklivá káčátka,‘ která překvapivě rozvinou své skryté nadání a vypracují se v zajímavé a úspěšné osobnosti.“⁴³ Hlavními hrdinkami povídek v časopisech byly dívky charakterově poměrně jednotvárné – ošklivé, krásné, líné, pracovitě, hodné, neposlušné. Prostřednictvím nějaké zápletky na svou zápornou vlastnost vždy doplatily a polepšily se. Děvčata ve společnosti 19. století musela být hodná, tichá a poslušná, do určité míry také chytrá. Příběhem jim byly tyto dobré vlastnosti vštěpovány.

Jedním z dalších útvarů byly životopisné texty popisující život významné osobnosti. Příležitosti k vydání takových textů bývaly různá, mohlo se jednat o tzv. pohrobní vzpomínku, výročí či událost, která byla bezprostředně spjatá s danou osobou. Většina takových textů byla beletrizována a autor nějakým způsobem figuroval v ději. Mezi hlavní rysy patřil výčet dobrých skutků osobnosti, inspirace a apelování na obdiv k dané osobě. Tyto životopisy byly v časopisech jednoznačně oslavného charakteru.

Poučné texty přírodopisné se dělily obvykle na ty, kde se vyskytoval pouze výklad dané problematiky a na články s prvky beletristickými. Informace byly užity v kombinaci s příběhem dětí nebo s líčením, aby byl článek poutavější a atraktivnější.

Atraktivní pro čtenáře byly také poznatky z cest do exotických zemí (jednalo se však i o země slovanské). Dominantním prvkem byl vypravěč příběhu, který

---

⁴² Uváděna též jako Žofie Podlipská.

⁴³ MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 114.

popisoval své zážitky a snažil se zachytit atmosféru místa – vyskytují se zde proto do velké míry popisy či líčení. V časopisech byl tento útvar doprovázen četnými ilustracemi nebo fotografiemi, aby si čtenáři mohli lépe představit cizí kraje.

4 Květy mládeže

První číslo *Květů mládeže* (s mottem *Mládeži náleží budoucnost*) vyšlo 1. září 1894, existence periodika však neměla dlouhé trvání, časopis se dočkal pouze čtyř ročníků.⁴⁴ *Květy mládeže* byly vydávány redakčním odborem *Dědictví Komenského* vždy 1. a 15. dne v měsíci kromě července a srpna, tiskla je knihtiskárna F. Šimáčka v Praze, v čele stál Jan Dolenský.

Časopis byl velmi dobře veden, jeho autoři se snažili o co nejkomplexnější obsahové pojetí. Objevovaly se v něm ve velké míře ilustrace, ale také fotografie (jednalo se převážně o slavné české osobnosti), velmi často zabíraly celou stranu časopisu či dvoustranu. Obsahoval příspěvky beletristické, překladové i české a články poučné (o cestování, astronomii, historii). Většinou těchto textů dominovala výchovná složka.

Kvalitu ilustrací i příspěvků dále podtrhovala známá jména autorů, kteří do *Květů mládeže* přispívali, např. Jaroslav Vrchlický, Adolf Heyduk, Alois Jirásek, Eliška Krásnohorská, Sofie Podlipská, Karel Václav Rais, Josef Václav Sládek, aj.

„Květy mládeže si kladly za úkol probouzet v mládeži estetické cítění a vést ji k poznání domova, národních tradic i života ostatních slovanských národů. (...) časopis se měl stát zdrojem ‚ušlechtilé četby,‘ jež by ‚povznášela srdce a vzdělávala rozum,‘ přiváděla mládež ‚k nádhernému stromu našeho písemnictví národního,‘ ku zdroji krásy, dobra a pravdy.“⁴⁵

Periodikum bylo zaměřeno proslovansky, snažilo se motivovat čtenáře k národnímu cítění nejen v rozmezí jednoho národa, nýbrž celé slovanské společnosti. Nalezneme zde četné překlady ruských autorů, např. Lva Nikolajeviče Tolstého, tematicky se pak slovanské státy objevovaly v textech jako cestopisy.

Na poslední straně periodika se pravidelně objevovaly hádanky, jejichž řešení si čtenáři mohli ověřit v následujícím čísle. Byly rýmované, lišily se číslo od čísla délkou. Stálou rubrikou byly také *Dopisy*, kde se vyskytovaly texty autorů či čtenářů v různých nářečích či jiných slovanských jazycích.

---

⁴⁴ Jan Dolenský, šéfredaktor periodika, se poté, co vedení *Dědictví Komenského* rozhodlo nepodporovat další ročníky, snažil časopis vydávat vlastním nákladem, po jednom ročníku však zkrachoval.

⁴⁵ FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 2., svazek 2. K–L*. Praha: Academia, 1993, s. 1102.

4.1 Titulní strana

Titulní strana časopisu obsahovala titul časopisu, uprostřed něhož byl anděl s pochodní a učebními pomůckami, např. globusem, pergamenem, kompasem, malířskou paletou – vše ozdobené lístky lípy, českého národního stromu. Dále se zde objevovala poezie, povídka nebo životopis významné osobnosti národního života. Vyskytovala se zde také rubrika *Z paměti českého kronikáře*, ve které se psalo o významných událostech národních dějin.

Nejčastěji se na titulní straně nacházel portrét významné osobnosti s životopisem psaným Bohumírem Paterou. Osobnosti si autor vybíral podle aktuálního výročí, úmrtí, výjimečně zcela náhodně. Většinou text doplňovala fotografie či ilustrace osobnosti. Autor občas užíval hypokoristika nebo přezdívky podle obecně známých skutečností. Můžeme zmínit pohrobní vzpomínku na Vojtěcha Náprstka uvedeného jako *Vojta Náprstek*. Podobně jako další články Patery byla psána v ich-formě a představovala nějaký osobní zážitek autora uvedený v souvislosti s významnou osobou. U *Vojty Náprstka* byl autor účasten jeho pohřebního průvodu. Popis jeho skutků a života byl však idealizován až příliš: „Praze sloužil po celý život – – Byl vzorem občana. Byl ctěn, milován, ale jedno nedokázal – totiž že neměl nepřátele.“⁴⁶

Osobnosti byly charakterizovány pozitivně, většinou národu nějakým způsobem prokázaly službu a nevyskytovaly se zde žádné informace, které by nějakým způsobem jejich jména poškozovaly.

Mezi další příklady životopisů můžeme uvést např. životopisy: *Josef Kořenský*, *E. St. Vráz*, *František Křížík*, *Karel V. Rais*, *Adolf Heyduk*, *František A. Zeman*, *Dr. Zikmund Winter*, aj. Mezi autory životopisů patřili František Švejda, Pavla Jarovská, Karel Bolina, Alois Svoboda, Josef Šauer z Augenburgu, Josef Černý, Josef Kožíšek, etc. Pod nadpisem se často vyskytovalo upřesnění žánru (životopisná črta, pohrobní vzpomínka, oslava k x-tému výročí). Autoři životopisů velmi často psali o spisovatelích, básnících, vynálezcích, cestovatelích, „vlastencích a lidumilech,“ naopak vyhýbali se politikům a politickým ideologiím.

Častým žánrem objevujícím se na titulní straně byla i poezie. Zde je důležité zmínit báseň Josefa Vrchlického v prvním čísle časopisu s příznačným názvem *Květy mládeže*:

---

⁴⁶ PATERA, Bohumír: Vojta Náprstek. *Květy mládeže* 1., 1894, č. 2., s. 18.

„Těšte se Vesně teď, na zimu nedbejte,
až přijde s námi, pak vše květy trhejte,
jež naše dlaň dává tak ráda;
spanilá Vesna je v luzném svém zaplání,
sličnější nad krásy zdroj když se uklání
tvář Vaše sladká a mladá!“⁴⁷

Básně mívaly podobu také dvou či jedné sloky umístěné v ilustraci s tematickým motivem, který byl ovlivněn konkrétním číslem. Jednalo se o svátky, roční období či výročí. V souvislosti s touto situací můžeme zmínit báseň Jaroslava Vrchlického – *Andělská legenda vánoční*, kterou na titulní straně doplňuje ilustrace andělů a zimní chaloupky, báseň pak pokračuje na straně následující.

Jmenovat můžeme Josefa Václava Sládka, Karla Prokopa či Pavlu Maternovou, jejichž poezie byla rovněž součástí titulní strany.

4.2 Poezie v *Květech mládeže*

Srovnatelně s *Malým čtenářem* a *Budečskou zahradou* můžeme nalézt poezii s výraznými prvky vlasteneckými, náboženskými i přírodními. Také se zde objevovaly hádanky a říkadla, obsahově nepříliš rozsáhlé, sloužily spíše jako výplň čísla, nebyly přesně specifikovány a jejich frekvence byla nepravidelná.

4.2.1 Vlastenecká poezie

Mezi vlastenecké básně můžeme zařadit *Mateřskou řeč* Josefa Kožíška, lyrický text opěvující rodný jazyk:

„Ty mluvo mateře,
ty jsi vše, co jen mám:
v srdci mi probudíš,
co tam sil Pán Bůh sám!“⁴⁸

Stejně téma zpracoval také Antonín Kosina v básni *Mluva mateřská*. Mezi další básně patřily: *Národní školy* Jana Vřesnického, *Bud'me svoji!* Antonína Kosiny, *Česká*

---

⁴⁷ VRCHLICKÝ, Jaroslav: Květy mládeže. *Květy mládeže 1.*, 1894, č. 1., s. 1.

⁴⁸ KOŽÍŠEK, Josef: Mateřská řeč. *Květy mládeže 1.*, 1895, č. 10., s. 159.

kniha Karla Kádnera či *Z domova* Pavly Maternové, kde můžeme nalézt kontrast ciziny a rodné vlasti. Vyzdvihována je pokora a skromnost oproti pozlátku v cizině:

„Necht' ta pyšná cizí řeč
jiným strojí vábnou léč,
necht' si cizí kraje platí
družkám víc, je lépe šatí:
milejší mně v Čechách klásek
než tam jinde zlatá seč!“⁴⁹

4.2.2 Písně

V prvních dvou číslech *Květy mládeže* se vyskytovala *Hudební příloha*. Přestože dále již nepokračovala, v číslech se nadále objevovaly notové záznamy různých písní. Např. *Píseň jarní*, *Dobrou noc!* *Vánoční* či *Ukolébavka*.

4.2.3 Přání

Přání byla určena pro sváteční příležitosti – k narozeninám, svátku nebo výročí. Můžeme zmínit *Přání hodného dítěte: Matičce* a *Babičce* od Josefa Kožíška, *Dceruščino přání matce* od Adolfa Heyduka, *Přání k Novému roku* Pavly Maternové, *Přání učitelce* Jaroslava Vrchlického, *Přání otci nebo matce* Josefa Vlka, *Dědouškovi* E. Bulířové, aj. Přání mohla být užita jako vzor pro vlastní přání dětí např. rodinným příslušníkům:

„Dal bych Vám, milá babičko,
ani vše věru nevím:
všecinko, co bych obejmul,
ramínkem pravým i levým.“⁵⁰

4.2.4 Říkadla

Klíčovým autorem poezie pro děti byl Josef Václav Sládek, který v časopise publikoval poezii s prvky vlasteneckými, náboženskými a také jednodušší básně pro děti v podobě říkadel. Jeho díla vyšla v roce 1894 souborně pod názvem *Zvony a zvonky* s podtitulem *Třetí cyklus básní pro děti 1894*. Jako příklady básní, které jsou součástí

---

⁴⁹ MATERNOVÁ, Pavla: *Z domova. Květy mládeže* 3., 1896, č. 1., s. 1.

⁵⁰ KOŽÍŠEK, Josef: *Babičce (přání pro hochy). Květy mládeže* 2., 1896, č. 9., s. 142.

sbírkou, a nejdříve vyšly v časopisecké podobě, můžeme zmínit: *Chudý hoch*, *Statný jonák*, *Chudý psík*, *Strašidlo*, *Osel a vůl*, *V změnách života*.

Říkadla autoři sbírali z národních oblastí, většinou sloužily dětem při hrách, např. *Říkadla při dětských hrách* Josefa Sázavského, které sbíral z okolí Příbyslavi: „U potoka padne kvítí, říkají mu petrklíč, na koho to slovo padne, ten musí jít z kola pryč.“⁵¹

4.2.5 Poezie s náboženskými prvky

Mezi hlavní náboženská témata patřily křesťanské svátky. Poezie s těmito motivy se v periodiku objevovala tematicky v číslech s ohledem na roční dobu. Obsahovala prvky přírodní lyriky, hlavní motivace byla náboženská. Můžeme tak zmínit báseň Bohumíra Patery – *Nový rok*, Viluše Podhorské – *Svatý Mikuláš*, Terezy Mellanové – *Vánoční*; *V den dušiček*, Pavly Jarovské – *K sv. Václavu*, etc. Každý rok se básně opakovaly, často pod stejnými názvy, autoři však byli odlišní.

4.3 Próza v *Květech mládeže*

Próza tvořila hlavní složku periodika. Přestože texty velmi často doplňovaly citáty či básně, byla převažujícím žánrem v každém čísle. Dětila se na čtení zábavné (to zahrnovalo povídky, bajky a báchorky), čtení poučné a pravidelnou rubriku *Dopisy*.

4.3.1 Zábavné čtení

Přestože se v zábavných článcích také nacházel jistý druh ponaučení, primární funkcí bylo čtenáře pobavit. Jednalo se o čtení, ve kterém se vyskytovaly anekdoty, hříčky nebo zábavné historky ze života dětí a mládeže.

Můžeme zmínit poměrně nezvyklou formu textu – drama, které bylo psáno ve formě jednoho jednání pod názvem *Jiříkův apríl* polského autora Nagoda, překladem A. Slukové. Mezi účastníky patřili sourozenci Jiří, Anna, Karel a bratranec Staněk. Děti se navzájem snažily oklamat prvního dubna, ale nakonec byly samy oklamány. *Filípkův „Mikuláš“* jehož autorkou byla L. Grossmannová-Brodská, byl rovněž textem, který měl žertovný podtext.

Další autorkou zábavných textů byla Eliška Krásnohorská. Ve své povídce na pokračování *Vojevůdce* vyprávěla příběh o tom, jak se Matýsek, hlavní postava povídky, stal vojevůdcem.

---

⁵¹ SÁZAVSKÝ, Josef: Říkadla při dětských hrách. *Květy mládeže* 4., 1898, č. 9. a 10., s. 156.

Mravně poučné články měly děti naučit dobrému chování a varovat je před nebezpečím, které je čeká, nebudou-li respektovat autority. Velmi často se jednalo o příběhy z učitelského života, ve kterých lze nalézt zčásti fikci a zčásti autopsii autorů, kteří měli zkušenosti s pedagogickou praxí. Můžeme zmínit např. vypravování *Vrať mi dítě*, kdy zoufalá matka prožívala muka poté, co se jí v Labi utopil syn. Text byl vyprávěn učitelem, který byl sám svědkem tohoto neštěstí.

Pro další povídky s mravním podtextem bylo typické, že hlavní postavou bylo dítě – většinou vzorný žák/žákyně, dobře vychovaný, s mravními zásadami, skromností a chutí studovat, často nepřízní osudu potrestán (např. nemocí, chudobou), nakonec byl autoritami (nejčastěji v podobě školy jako orgánu, prostřednictvím učitelů) zachráněn.

Povídky na pokračování psal např. Ladislav Benýšek – *Karla Blažková* nebo Karel Václav Rais – *Z památníku školáka Václava Racka*. Václav Racek byl studentem třetí třídy ve Hlinsku, poslušný, pilný a učenlivý, ideální dětský vzor. Příběh byl psán formou deníku, Václav se setkával s běžnými životními situacemi především ze školního prostředí a domova.

4.3.1.1 Pohádky

Jedním z nejpłodnějších autorů pohádek byla v *Květech mládeže* Sofie Podlipská. Její neobsáhlejší dílo, pohádka *O palečkovi*, vycházelo na pokračování. Autorka popisovala, jak sepsala děj pro svá vnoučata z knihy, kterou dostala před lety darem. „Lámu si hlavu, zkoumám minulost a pravdě podobnost, pátrám, co sama jsem se kdysi jako dítě dověděla o těch obrázcích z knížky, která za 55 roků byla k nepoznání roztrhána mnohými milými dětskými ručkami... Jedna o jakémsi pidimužíkovi čili Palečkovi.“⁵² Přestože motiv této pohádky byl v minulosti zpracován mnohokrát,⁵³ autora uvedla, že tato pohádka, ač nejednou sepsána a vyprávěna, bude o malém mužíkovi, který se ocitl mezi lidmi a o tom, jak si v tomto velkém světě počínal. Pohádku ilustroval František Bíza. Knižně vyšla roku 1891.

Dalším autorem pohádek byl Jan Karel Hraše, mezi jehož tvorbu v *Květech mládeže* patřil např. *Hadí poklad*.

Překladová tvorba byla také součástí pohádek publikovaných v periodiku. *Pohádka o sv. třech králich* Andrého Theurieta (přeložil Josef Kučera z franštiny)

---

⁵² PODLIPSKÁ, Sofie: O Palečkovi. *Květy mládeže* 2., 1895, č. 1., s. 14.

⁵³ Pohádka *O Palečkovi* Boženy Němcové, *Obr Paleček* bratří Grimmů, ve 20. století toto téma dále zpracoval např. Jan Werich či František Hrubín.

pojednávávala o křesťanské pouti Kašpara, Melichara a Baltazara, kteří obdarovali muže magickou píšťalou, která mu splnila každé přání. Protože s ní však nezacházel pokorně a nemyslel na chudé, tři králové jej potrestali. Tak se v pohádce vysvětluje, proč bývá zvykem první tříkrálový koláč rozdat chudým lidem.

4.3.1.2 Bajky

Výraznou autorkou bajek byla Sofie Podlipská, která již v prvních číslech *Květu mládeže* publikovala rozsáhlou bajku na pokračování *Nebeská Rosa* připomínající *Vodníka* Karla Jaromíra Erbena.

Autorem bajek pro časopis byl také Josef Samota, který psal bajky o zvířatech, která se charakterizovala prostřednictvím svých typických vlastností, např. hloupý osel, chytrý čáp. Můžeme zmínit jeho počiny – *Mladá olše a kůň*, *Osel krátkouchý*.

Mezi další bajky můžeme zařadit např. *Dvě myšky* Konstantina Dmitrijeviče Ušijnského (přeložil M. Kozák), *Kavka a Holubi*; *Kvočna a vlaštovka*; *Osel ve lví kůži*; *Pes, kohout a liška*; *Žába a lev* Lva Nikolajeviče Tolstého (přeložil Josef Černý) či *Marnivá žába* od Františka Patočky, jehož texty byly doplněny drobnými ilustracemi i mravoučným ponaučením, např. „Dobrodiním nepřítel často se stává přítelem.“⁵⁴

4.3.2 Poučné čtení

V *Květech mládeže* se objevovalo rozšířené spektrum poučných článků z mnoha oblastí – vyskytovaly se zde texty z přírodopisu, historie, astronomie, zeměpisu, ale z velké části i texty životopisné. Jednalo se o ozvláštěný styl výkladu, často vsazený do vypravování. Čtenáři byli svědky nějakého příběhu – školního výletu, štědrovečerní večeře, rozhovoru dvou lidí – často dítěte a dospělého.

Jednalo-li se o texty více odborné, jejichž autoři byli většinou odborníci z řad profesorů či doktorů (můžeme jmenovat např. profesora Jaroslava Zdeňka), byl článek zproštěn beletristického úvodu.

Velmi časté byly texty, ve kterých byly zahrnuty různé oblasti atraktivní pro čtenáře, zejména zajímavosti ze světa, které měly rozšířit všeobecný přehled dětí. Řadíme sem např. *Jak mluví různí národové?* Nejedná se o souvislý text nýbrž výstražné cedule v různých jazycích, které se objevily na pařížské výstavě po obou

---

⁵⁴ PATOČKA, František: Myslivecký pes a srna. *Květy mládeže* 3., 1896, č. 3., s. 36.

stranách přenosné železnice, nicméně autor článku zde uveden nebyl. Cedula v italštině, francouzštině, angličtině, švédštině, latině, maďarštině, polštině, ruštině, rumunštině či malgaštině jsou doplněné také ilustracemi písem, které nejspíše tiskárny neměly v sazbě, neboť se jednalo o arabštinu, hebrejštinu, japonštinu, čínštinu, turečtinu či sanskrt.

4.3.2.1 Životopisy

Životopisné črty se nacházely především na titulní straně *Květu mládeže*.⁵⁵ Jedním z poddruhů životopisů byly tzv. pohrobní vzpomínky, které měly žalostný podtext: „Dne 18. m. m. roznesla se ze slunného jihu po všech zemích našeho mocnářství truchlivá zpráva: Dnes v zámku Arku o 1. hod. odpol. zesnul v Pánu Jeho císař a král. Výsost nejjasnější pan polní maršálek arcivévoda Albrecht...“⁵⁶ Zde je stále patrný vliv Rakousko-Uherska na obsah médií.

4.3.2.2 Přírodopisné čtení

Určitá beletrizace byla patrná také v článcích o živých tvorech a přírodě. Můžeme zmínit např. *Čím se ryby živí* od Antonína Vimmera, kde popisoval štedrovečerní večeri dětí a následoval výklad o rybách, text byl doplněn poměrně obsáhlou ilustrací s náčrtem různých druhů ryb.

Zajímavé srovnání přináší přírodopisný text *Srnci* autora podepsaného iniciálami J. D. Nejspíše se jednalo o Jana Dolenského, příspěvatele, který psal přírodopisné obrázky mj. pro *Malého čtenáře*. Článek se identickým názvem můžeme nalézt právě v 5. ročníku *Malého čtenáře* z února roku 1886, v *Květech mládeže* potom o osm let později v 1. ročníku z října 1894. Přestože článek nebyl totožný, můžeme nalézt shodné prvky, např. první větu textu: „Měsíček vyšel nad lesy.“ srov. „Měsíček vyplul nad lesy a rozlil stříbro své po horách i dolinách.“

Život zvířat popisují i další autoři, můžeme zmínit např. Juliuse Skuhravého: *Ze života veverka*, Antonína Vimmera: *Zimní spánek hmyzu*, Jana Podvysockého: *Medvěd bílý*, či K. Steinicha: *O tahu ptactva*.

---

⁵⁵ Více jsme se tomuto tématu věnovali v kapitole 4.1. *Titulní strana*.

⁵⁶ Arcivévoda rakouský Albrecht Friedrich Rudolf, polní maršálek. *Květy mládeže* 1., 1895, č. 5. (15.) s. 66.

4.3.2.3 Cestopisy

Cestu kolem světa popisoval ve své tvorbě Josef Kořenský, který se zaměřil na témata, jež děti zajímala nejvíce, neboť mohly porovnat prostředí v cizině a v rodné zemi a ztotožnit se s příběhem. Proto psal o různých typech škol, které na svých cestách navštívil. Každá měla svá specifika, velmi atraktivní pro děti byly také Kořenského fotografie. Můžeme zmínit několik jeho cestopisných článků: *V arabské škole*, *V čínské škole* (rozdělené na dvě části), *V žaponské škole*. Autor psal i o dalších exotických místech, např. *Z cesty po Ceylonu*.

Od exotických zemí se však tematicky *Květy mládeže* vrací ke krásám rodného kraje a zemí slovanských. Jednalo se o památná místa, např. *Letohrádek Hvězda* autora podepsaného iniciálou J.D. Krásy českých zemí popisoval cyklus článků *Malebné cesty po Čechách, Moravě a Slezsku*, dílem *I. Karlovy vary* a *II. Příběnice a Příběničky*. Autor nebyl uveden.

Velmi podobný cyklus můžeme nalézt také v pozdějších ročnících pod názvem *Malebné cesty po zemích československých*: *Peruc* (autor neuveden), *Hrubá skála* (z pozůstalosti Josefa Zdeňka Prýla), *Hrad Rožmberk* (z pozůstalosti A. Filipi).

Hojné byly články o národních výstavách, např. cyklus *Z upomínek na národopisnou výstavu* od Karla Boliny rozdělených na čtyři části. Jeho dalším počinem stejného zaměření byla *Národopisná výstava československá*, kde popisoval otevření výstavy 15. května 1895. Čtenáře na výstavu srdečně zval a vyzdvihoval hlavní exponáty, které zde mohli spatřit: „Jak přál bych Vám, byste všichni popatřiti mohli na krásnou Národopisnou výstavu československou, na všechny ty naše chaloupky lidu našeho, jež jsou tu postaveny a z nichž zřízena vesnice, již ani kostel, škola, kovárna a jiné budovy nechybí.“⁵⁷

Kromě českých zemí se v *Květech mládeže* mohli čtenáři dočíst také o zemích slovanských, především Rusku. Příkladem je *Všeruská výstava v Nižním Novgorodě*, „velkolepá výstava ruského národa.“

V *Květech mládeže* se objevily i další texty o slovanských národech, můžeme zmínit *Do zemí pobaltických Slovanů*. Tento cestopis ze svých vzpomínek vypravoval J. Basl. Byl zde uveden také citát z předzpěvu Kollárovy *Slávy Dcery*: „Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím, někdy kolébka, nyní národa mého rakev...“⁵⁸ a sám

---

⁵⁷ BOLINA, Karel: Národopisná výstava československá. *Květy mládeže I.*, 1895, č. 10. (20.) s. 146.

⁵⁸ BASL, Josef: Do zemí pobaltických Slovanů. *Květy mládeže I.*, 1895, č. 7. (17.) s. 109.

autor vyprávěl, jak mu Kollárovy verše při návštěvě těchto zemí „vanuly nadšeně v hlavě.“ Popisoval Vratislav, slovanské město, kde vládli mnozí čeští panovníci, ostrov Rujána, který byl dříve obýván slovanskými kmeny Veletů a další místa související se slovanskou minulostí.

4.3.2.4 Historické čtení

Historické texty, přestože obsahovaly velké množství informací, autoři časopisu obsahově řadili do článků zábavných.

Byly často rozděleny na části, které tematicky pojednávaly o různých událostech či osobnostech, můžeme hovořit o tzv. cyklech, např. *Obrazy z českých dějin: I. České poselství na církevním sněmě v Basileji* či *II. Jan Amos Komenský na cestě do vyhnanství žehná vlasti* od autora Dr. Antonína Krecara. Kapitoly pojednávaly o českých dějinách, které hrály důležitou roli při osamostatnění národa a vyhnání nepřátel z Čech. Nalezneme zde také motiv loučení se s vlastní Janá Amose Komenského, znázorněný jako jedna z „nejbolestivějších chvil jeho života.“ Opuštění rodné země byla jedna z nejhorších věcí, které mohla soudového člověka potkat, zejména pak ztráta domoviny. „Jak asi krvácelo srdce našeho velikého Komenského, když se zástupem svých miláčků zastavil se na pomezí, aby naposled požehnal rodným nivám, aby ještě jednou zadíval se v luhy země zaslíbené...“⁵⁹

Další často znázorňovanou historickou dobou bylo období českého knížectví, zejména se zde často vyskytovaly zmínky o Boleslavovi, Břetislavovi, Bořivojovi a Vladislavovi, např. v historických textech Karla V. Tučka *Mezi bratřími*.

Pravidelnou rubrikou, jejímž obsahem byly různé kapitoly české historie, byla rubrika *Z paměti českého kronikáře* neznámého autora. Texty psal v ich-formě výkladovou formou, autor se čtenáři často komunikoval: „Hled’te, miláčkové, kolikrát již ta předrahá naše země rodná byla pustošena, tu nepřáteli, tu rozkacenými živly, a přece vždy se vzpamatuje, znova vzkvete!“⁶⁰ Dále zde uvádíme příklady: *Bitva u Ústí n. L. 1426; Jak za starodávna trestávali naši předkové nepoctivé*

---

⁵⁹ *Obrazy z českých dějin. II. Jan Amos Komenský na cestě do vyhnanství žehná vlasti. Květy mládeže 2., 1896, č. 4. (14.,) s. 54.*

⁶⁰ *Z paměti českého kronikáře. Karel IV. jak miloval lid. Květy mládeže 4., 1897, č. 1., s. 12–13.*

*pekaře a řezníky; Libuše; Památce Braunově; První škola v Čechách; Soběslav II. ze žaláře vysvobozen; Václav II. na Bezdězi; Z dob utrpení českého lidu,*⁶¹ aj.

Vypravěčem dějepisných povídek byl Dr. Václav Řezníček, jejich děj se odehrával v době vládnutí Karla IV., můžeme zmínit povídku *Zlato* rozdělenou na tři části, která vypráví o založení pražské vysoké školy – Karolinu.

4.3.2.5 Astronomické čtení

V analyzovaných ročnících nalezneme články, které pojednávaly o vesmíru či obloze, podobné texty se nevyskytovaly v *Malém čtenáři* ani v *Budečské zahradě* o deset let dříve. Můžeme předpokládat, že za tento fakt může technický pokrok, jenž byl za desetiletí učiněn. V této souvislosti je nutné zmínit K. Steinicha, který ve svém článku *O úkazech na hvězdnaté obloze* vysvětloval zatmění měsíce. Článek byl doplněn náčrty a výpočty s osami, které čtenářům lépe objasňovaly, jak k zatmění došlo.

Dalším autorem astronomických článků byl profesor Jaroslav Zdeněk, který byl autorem textu *O úkazech na hvězdnaté obloze*, popisoval oběžnici Mars, která byla právě v roce 1894 (kdy číslo *Květů mládeže* s jeho textem vyšlo) nejbližší Zemi. V článku se rovněž vyskytovaly ilustrace planety, pochopitelně závislé na poznacích o Marsu z konce 19. století. Informace ovšem byly dobově velmi aktuální, shrnovaly počet dosud známých faktů o planetě i vesmíru.

4.4 Knižnice českých dětí

Speciální rubrikou byla *Knižnice českých dětí*, která nabízela tituly pro děti a mládež (později ji nahradil dočasně *Literární oznamovatel*, který popisoval jednotlivé tituly a poskytoval čtenářům ukázky z děl).⁶²

Mezi vybranými tituly můžeme jmenovat: *Z Čech až na konec světa* či *Staré pověsti české* Aloise Jiráska, *Evropa* Josefa Kořenského, *Zvony a zvonky* Josefa Václava Sládka, aj.

Tato rubrika do jisté míry plnila i reklamní funkci – doporučovala knihy a informovala o autorovi, žánru, nakladatelství a ceně. Žánry byly různorodé, zahrnovaly historické povídky, národní písně, dějiny národa českého, životopisné

---

⁶¹ Autoři velmi často znázorňovali v textech dobu pobělohorskou a charakterizovali ji jako nejkřutější období našeho národa.

⁶² Literární oznamovatel se vyskytoval v 1. a ve 2. čísle 3. ročníku *Květů mládeže*.

obrazy, národní pohádky a pověsti, aj. Díla byla vybírána na základě širokého okruhu čtenářů, autoři se snažili nabídnout tituly pro mladší i starší děti, chlapce i dívky.

4.5 *Dopisy*

Dopisy tvořily již od prvních čísel jednu ze stálých rubrik. Nebyly psány spisovnou češtinou, jak bychom očekávali, nýbrž se zde vyskytovaly dopisy v hanáckém nářečí, chodském nářečí, východočeském nářečí, srbštině, slovenštině, polštině, aj. Tyto dopisy měly za cíl posílit ideu slovanského národa a podpořit vzájemné vztahy mezi slovanskými státy a propojit vazby se slovanskými jazyky i nářečími.

U neznámých slov či některých nářečních prvků byla připojena vysvětlivka s významem daného slova. Ovšem slovanskou vazbu měl časopis i na zcela odlišné jazyky, a z toho důvodu k nim byl uveden doslovný překlad, psán originálním textem v zrcadlové podobě.

Autory dopisů byli čtenáři či spisovatelé, kteří se snažili vždy seznámit čtenáře *Květů* s nějakým typickým prvkem z jejich země/kraje. Můžeme zmínit např. Pero Radoviče, mladého Srba, kterého spojoval s *Květy* jeho soused Jaromír, „náš krajan,“ jak zde uvedl. Text psal v srbštině, objevoval se zde však přesný překlad, kde mj. Pero zdůrazňoval, že *Květy mládeže* čte, a s Jaromírem jsou jako bratři, přestože jeden je z Čech a druhý Srb.

I uvedená jména autorů *Dopisů* byla příznačná pro nářečí, ve kterém psali: Ozeř Dukátník⁶³ ze Vsacka na Valašsku popisoval ptáky, kteří se často zdržovali na polích či v zahradách, Kačenka Podestátojc vyprávěla o chodských slavnostech, další jména vybereme namátkově pro příklad: Vondra Hadamouc z Chodska, Matuš Vykúkal z moravského Slovenska, Janko od Holomóca, Stanislava Wolská z Varšavy. Některé *Dopisy* byly adresovány přímo časopisu, jiné sloužily jako ukázka dopisů adresovaných konkrétním lidem a příbuzným.

Někteří autoři *Dopisů* přispívali externě vícekrát ročně, pokaždé se snažili přispět nějakou významnou událostí z jejich regionu. Pravidelným přispěvatelem byl např. Ozeř Dukátník ze Vsacka na Valašsku, který přispíval po celou dobu existence časopisu. Mezi jeho první dopis patří: „Milúnský přítelu Chode a Vy všecí, keří ste už

---

⁶³ Vlastním jménem Matouš Václavek, sběratel valašských pohádek a pověstí, autor lidopisných obrázků pro mládež.

nejaké psání do našich ‚Květů‘ napísali! Přichodím sa Vám pochválit, že i já Vaľach ze Vsackých pasek čtávám velice rád ‚Květy,‘ baže mám také moc kamarádů, keří si ich odbířú a ich čtnú.“⁶⁴

4.6 Rozmanitosti

Rubrika názvem totožná s oblíbenou rubrikou v *Malém čtenáři* obsahovala krátké příběhy dětí, většinou o délce jednoho odstavce. V každém čísle se těchto odstavců vyskytovalo několik. Svou formou připomínaly někdy anekdoty, jindy krátké příběhy s pointou. Čtenáře měly pobavit, přimět k zamyšlení.

První *Rozmanitosti* se objevily ve 2. ročníku čísla 6. z listopadu 1895. Od té doby se staly pravidelnou rubrikou. Autor u drobných příběhů nebyl uveden.

4.7 Hádanky, rébusy a koničky

V prvních číslech se v *Květech mládeže* vyskytovaly hádanky, rébusy a koničky vždy na poslední straně. Přestože v této době byly již rubriky s podobným obsahem např. v *Malém čtenáři* velmi propracované, zde se rubrika teprve vyvíjela, zpočátku obsahovala pouze krátkou hádanku či úlohu na vyluštění, řešení se objevilo v následujícím čísle. Postupem času úloh přibývalo.

4.8 Autoři

Častým přispěvatelem do *Květů mládeže* byla Sofie Podlipská, která přispěla zejména svou bajkou *Nebeská rosa* a *Paleček*. Jednalo se o texty na pokračování, v *Květech mládeže* se vyskytovala i pohrobní vzpomínka⁶⁵ (*Sofie Podlipská*), kde tato díla byla opět připomenuta.

Další významnou autorkou byla Eliška Krásnohorská, která přispívala většinou zábavným čtením a báchorkami. V *Květech mládeže* můžeme najít také text k padesátému výročnímu dnu jejích narozenin, kde neznámý autor připomínal autorčiny zásluhy a jménem čtenářů jí děkoval.

Nejvýznamnějším autorem poezie pro děti byl pro *Květy mládeže* Josef Václav Sládek. „Svou schopností postihnout specifické rysy české lidové písně i české povahy dobyl si Sládek zvláštní místo také jako zakladatel moderní poezie dětské, překonávající

---

⁶⁴ DUKÁTNÍK, Ozeř (vl. jm. Václavek Matouš): Dopisy. Ze Vsacka na Valašsku. *Květy mládeže* 1., 1895, č. 3. (13.,) s. 47–48.

⁶⁵ Sofie Podlipská zemřela v roce 17. prosince 1897.

násilnou didaktičnost a působící bezprostředně na charakter dítěte. (...) přibližuje se svérázné představivosti, hravosti a citovosti dítěte, jeho důvěrnému vztahu k věcem i živé přírodě.“⁶⁶

Mezi pravidelné přispěvatele dále patřil např. Kliment Čermák, Josef Černý, Adolf Heyduk, Alois Jirásek, Bohumila Klimšová, Karel Václav Rais, Josef Václav Sládek a další.

---

⁶⁶ POHORSKÝ, Miloš a kol.: *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 337

5 Malý čtenář

Malý čtenář byl nejčtenější časopis pro děti a mládež své doby. Mnohdy sloužil jako vzor, jemuž se konkurenční periodika přizpůsobovala. Vycházel od roku 1882 do roku 1941. Zpočátku se jednalo o regionální periodikum, které vycházelo v Pardubicích jako časopis určený mládeži pro poučení a zábavu. V prvních letech jej vydávala trojice pedagogů: Gabriel Smetana, Karel Vognar a Josef Zelený. V roce 1887 se vydávání ujal nakladatel Josef R. Vilímek.

Za 59 let své existence *Malý čtenář* vystřídal mnoho podtitulů: *Školské mládeži československé pro poučení a zábavu* (1882–1882/1883, ročník 1.–2.), *Časopis pro českou mládež* (1892/1893–1928/1929, ročník 12.–48.), *Kniha české mládeže* (1896/1897, ročník 16., v záhlaví jednotlivých čísel podtitul *Nejlacinější obrázkový časopis pro českou mládež*), *Kniha československé mládeže* (1930/1931, ročník 50.), *Kniha české mládeže* (1931/1932–1937/1938, ročník 51.–57.), *Kniha československé mládeže* (1938/1939–1939/1940, ročník 58.–59.), *Kniha české mládeže* (1939/1940, ročník 59.).⁶⁷

V průběhu let se proměňovala také periodicita časopisu. Do roku 1888 byl měsíčníkem s deseti čísly ročně kromě měsíce června a srpna. Od roku 1888 do roku 1939 se stal čtrnáctideníkem a poté, až do konce své existence roku 1941, vycházel jednou týdně.

Malý čtenář byl periodikem s významnou domácí i překladovou tvorbou. Vznikl v době, kdy bylo žádoucí, aby literatura pro děti a mládež měla výchovný i poučný charakter. Většina autorů pocházela z řad pedagogů a časopis sloužil jako doplněk výuky.

„Cílem časopisu bylo vychovávat děti k četbě. Výprava a výtvarná koncepce časopisu byly však zpočátku velmi skromné. Časopis vycházel v malém formátu, prakticky bez ilustrací kromě závěrečné rubriky „Rozmanitosti“ s úlohami a hádankami.“⁶⁸

První ročníky periodika byly určené dětem mladšího školního věku a z tohoto důvodu zde můžeme nalézt převážně poezii v podobě krátkých říkanek. Prózu lze

---

⁶⁷ OPELÍK, Jiří a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 3., svazek 1. M–O*. Praha: Academia: 2000, s. 80–81.

⁶⁸ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, s. 359.

rozdělit na články zábavné a poučné. Typografická úprava byla úměrná své době, výsledná podoba periodika však nebyla pevně stanovena, a proto se některá čísla typograficky odlišovala. Ilustrace byly omezeny na jednu až dvě v čísle, pravidelně se objevovaly v rubrice *Rozmanitosti*, kdy byly často součástí hádanky nebo rébusu.

Pro další vývoj časopisu se stal klíčovým sedmý ročník z přelomu let 1887–1888. Časopis začalo vydávat vydavatelství Josefa R. Vilímka, což mělo vliv na profesionalizaci časopisu. Změnila se obálka i typografická úprava – články byly rozděleny do dvou přehledných sloupců oddělených svislou čarou, text byl ohraničen rámečkem. Vedení se ujal pedagog Jan Klecanda, jenž byl rovněž spisovatelem a zasloužil se o otevření první pedagogické školy s výukou v českém jazyce. Po jeho odchodu v roce 1891 vedení převzal František Serafinský Procházka, spisovatel a redaktor, který v *Malém čtenáři* působil až do své smrti roku 1939. V dalších ročnících v časopise působil Bohumil Schweigstille, Břetislav Mancák, Rudolf Voříšek, František Hrubín, aj.

Časopis se přizpůsobil dobovým požadavkům a začal se modernizovat. Objevovaly se v něm nové žánry, především beletristické. Nakladatel zprostředkoval českým čtenářům i zahraniční obsah, přibyly kvalitnější ilustrace. Mezi časté prozaické útvary patřily články přírodopisné, historické a zeměpisné, z článků zábavných pak pohádky, bajky a zábavné povídky. K přispěvatelům se zařadili další autoři, kteří pravidelně přispívali, např. Eliška Krásnohorská, Alois Jirásek či Josef Václav Sládek.

Časopis během osmého ročníku své existence, tedy v prvním ročníku nového vedení, rapidně zvýšil náklad ze dvou tisíc výtisků na třicet pět tisíc a zdvojnásobil periodicitu z měsíčníku na čtrnáctideník. Tím si zajistil prvenství mezi časopisy pro děti s nejvyšším nákladem i nejvyšší čtenářskou obcí, které trvalo až do konce existence časopisu v roce 1941.

5.1 Titulní strana

Titulní strana prvních čísel *Malého čtenáře* byla velmi prostá. Název časopisu byl vysázen verzálkami vyvedenými jednoduchým patkovým písmem, pod názvem byly uvedeny informace o ročníku, čísle a datu vydání. Ve zbývajících částech byl již text, většinou se jednalo o poezii s ilustračním doprovodem.

Ve IV. ročníku byla na titulní straně otištěna poezie Karla Václava Raise s názvem *Vínek veršů*, rozdělená na jednotlivé části, např. *Po vlasti*, *Vyšehrad*,

Praha, Říp, V. Ve Staré Boleslavi, Karlův Týn, Na Šumavě, Česká ves, Velehrad či *Karel starší z Žerotína*.

Od V. ročníku⁶⁹ sledujeme proměnu titulní strany. Název časopisu byl psán bezpatkovým písmem, údaje pod názvem zůstaly totožné. Poezii Karla Václava Raise vystřídal spektrum žánrů různých autorů. Velmi častým žánrem nadále zůstala vlastenecká poezie, často se jednalo o témata zpracovaná již Karlem Václavem Raisem, např. báseň *Na Vyšehradě* Ludvíka Ungera. V roce 1887 přispěl na titulní stranu svou básní *Nový rok* František Vladimír Krch nebo básní *Smrt' sv. Vojtěcha* Josef Soukal. Významnou se stala i tvorba Josefa Zaričanského, můžeme zmínit báseň *Vlasti*.

Od roku 1885 se na titulní straně začínala objevovat básnická tvorba Antonína Kosiny. Jeho poezii můžeme rozdělit na poezii s historickou tematikou, která nebyla součástí českých národních pověstí (autor je nazývá báchorkami), např. *Krvavý peníz*, *Král vlastenec*, *O zakletém pokladě*, *Za vlast'*, *Synové královští*, *Pravá odměna*, poezii s náboženskými motivy, např. *Vytrvej v povinnosti!* či poezii opět vlasteneckou opíraje se o známé české báje a pověsti, např. *Chrudoš a Sťahlav*, *Příchod Čechův*, *Záboj*.

Na titulních stranách se objevovaly také životopisy významných českých osobností, nejčastěji literátů. Můžeme zmínit např. Adolfa Heyduka, častého přispěvatele *Malého čtenáře*, jehož životopisný text zpracoval Bohdan Ludevít Tyšler, který se zaměřoval i na ukázky Heydukovy tvorby a apeloval na čtenáře, aby si dobře vštípili jeho jméno: „Nuže, mládeži česká, přilniž i ty k těm drahokamům básnickým, jež z hlubiny duše své vynesl Heyduk a tobě podává, přilni k nim a do paměti vštěp sobě krásné písňe jeho, neb ty budou ti vzpruhou ku práci plodné, ve chvílích pak trudu a zklamání ducha i srdce k novým povznesou činům.“⁷⁰

Bohdan Ludevít Tyšler mimo jiné publikoval životopis další významné literární osobnosti, Jana Nerudy, kde podobným způsobem jako u *Adolfa Heyduka* komunikoval se čtenáři: „A aby národ náš byl skutečně z kvádrů, pevný, mohutný, silný a ušlechtilý, přejeme si zajisté všichni z duše celé. Nuže slibte, milé dítky, před obrazem tohoto slavného a zdárného vlasti syna, že budete se řídit vznešeným příkladem jeho a že v lásce k jazyku českému a vlasti své budete věrni, budete pevní, budete z křemene! Slibujete?“⁷¹

---

⁶⁹ Říjen 1885.

⁷⁰ TYŠLER, Bohdan Ludevít: Adolf Heyduk. *Malý čtenář* 6., 1886, č. 1., s. 1–5.

⁷¹ TYŠLER, Bohdan Ludevít: Jan Neruda. *Malý čtenář* 6., 1887, č. 5., s. 65–69.

Žánrovou výjimkou se stal článek *Posel jara* Jaroslava Pekaře, který pojednával o jarní přírodě na pomezí líčení a výkladu. Velkou část textu věnoval autor špačkům a jejich chování na jaře, stavění příbytků, kladení vajíček, starání se o mláďata, etc.

Velkým zlomem ve vzhledu titulní strany se stal VII. ročník časopisu. Změnil se font názvu, prosté bezpatkové písmo nahradilo písmo patkové, ozdobné. Nejvýraznějším prvkem byla ilustrace či fotografie zabírající celou titulní stranu bez dalšího textu. Údaje o čísle, ročníku a datu byly vysázeny drobným písmem v zápatí titulní strany, která obsahovala pouze údaje o kresbě/fotografii: *O dušičkách u hrobu matčina* (kreslil Karel Krejčík), *Bratr a sestra*, *Nad knihou*, obraz Ježíška se svatozáří s nápisem: „*Radujte se, že jména vaše napsána jsou v nebesích!*“⁷² *Sněhulák*, *Zora*, *Zpanštlá Lizka*, *Malá mlsalka*, aj. Tato modernější podoba titulní strany však nebyla pevně dána, např. v červenci roku 1888 fotografii nahradil článek *Tichá vzpomínka* (k 6. červenci) Bohdana Ludevíta Tyšlera, který uctíval památku Mistra Jana Husa:

„Dávno již, ba dávno,
spláchly proudy Rýna
památný ten popel
Šumavěny syna,
upomínek plápol
na Jana však z Husi
v českých srdcích vřelých
nikdo neudusí,
neulije.“⁷³

5.2 *Poezie v Malém čtenáři*

V prvních ročnících *Malého čtenáře* určených pro menší děti byla poezie žánrem velmi frekventovaným. Vyplňovala většinu čísla, objevovala se také na titulní straně. Hádanky v *Rozmanitostech* byly rovněž veršované. Mezi ústřední témata patřila láska k Bohu, k vlasti, úcta k rodičům a přírodě.

---

⁷² *Malý čtenář* 7., 1888, č. 4., s. 49.

⁷³ TYŠLER, Bohdan Ludevít: *Tichá vzpomínka*. *Malý čtenář* 7., 1888, č. 10., s. 145–146.

5.2.1 Vlastenecká poezie

Poezie se zpravidla dotýkala národně buditeckých témat, velmi často opěvovala minulost české země, vyskytovaly se zde i národní postavy a pověsti. Mezi autory vlastenecké poezie patřil již zmíněný Karel Václav Rais, Antonín Kosina, ale také Jan Nečas, Filip Hyšman či Jan Kozel. Obecně můžeme říci, že v jejich tvorbě nalezneme motivy národní hrdosti, věrnosti, lásky, české přírody, práce, kterou je nutno udělat pro posílení národního ducha, motiv venkova jako symbolu domova českého, etc.⁷⁴ Jako ukázkou, která obsahuje většinu těchto znaků, uvádíme část básně *Praha* Karla Václava Raise:

„Až přijdou zase do svých domků zpátky,
ten šepot v duši již jim nezasne,
ježž uslyšeli ve zdech Prahy – matky –
pak více přilnou k zemi překrásné,
a zkazky pražské převroucíma rtoma
dál po chaloupkách veských poletí,
jak mezi námi blaze dřímou doma
ty hlavy drahé zašlých staletí!
To vědomí dá síly k práci nové,
je světlem skvoucím v doby mlhavé,
že máme vás, ó čeští dědicové,
naš Prokope a Víte, Václave!“⁷⁵

5.2.2 Poezie s motivy přírody

Mezi další klíčová témata, jež se poezie dotýkala, patřil motiv přírody – příroda na venkově, roční období, počasí, zvířata, aj. Poezii s těmito motivy psal např. Josef Soukal – *Na podzim*, Bohumila Klimšová – *Rozvílo se jaro v listy...* či *Beseda v polo*, J. J. Janoušek – *Zimou k jaru*. Jednalo se o nepřiliš složité rytmické básně kratšího rozsahu.

---

⁷⁴ Více o vlastenecké poezii můžeme nalézt v kapitole 5.1. *Titulní strana*.

⁷⁵ RAIS, Karel Václav: Po vlasti. Vínek veršů. III. Praha. *Malý čtenář* 4., 1884, č. 3., s. 1–2.

5.2.3 Říkadla a básně pro menší děti

Prostoru se dostalo i jednodušším říkadlům. Jednalo se o krátké a rytmické básně, jejichž autory byli např. Filip Hyšman – *Na křídélka zapomněl*, Karel Jiránek – *Soucitný chlapeček*, *Dva ptáčkové*, Růžena Jesenská – *Mařenčiny punčošky*, *Jablíčka na okně*, *V Zimě*, Božena Studničková – *Hodná dceruška*, Josef Soukal – *Sluníčko*.

Mezi ústřední témata patřila příroda a zvířata, příkladem můžeme uvést poezii Jana Nečase – *Vlaštovinky*.

5.2.4 Poezie s náboženskými motivy

Děti byly vedeny k poslušnosti, dobrým mravům, pokoře a především k náboženství. Bylo důležité, aby si osvojily vztah k Bohu od útlého věku, dodržovaly desatero přikázání, ctily otce i matku svou. Náboženství bylo součástí výuky, před vyučováním žáci chodili do kostela.

Poezii s prvky náboženskými psal např. Jan Nečas – *Matka a dítě*. V dialogu nabádá matka dítě, aby se chovalo poslušně a chránilo se zlých, aby se pak mohlo dostat do nebe k andělům.

O Bohu psal také již zmíněný Antonín Kosina – *Vytrvej v povinnosti!* Báseň na titulní straně vyprávěla o moru, který zasáhnul město a před nímž lidé prchali do hor. Kněz v městečku se rozhodl zůstat a pomáhat bližním. Díky vytrvalosti, píli a lásce k Bohu vše přečkal a mor z městečka zmizel.

5.3 Próza v Malém čtenáři

Prózu můžeme rozdělit do několika kategorií. Jednalo se o texty beletristické (autoři časopisu je nazývaly články zábavnými). Patřily sem bajky, povídky, pohádky, ale také povídky dějepisné či cestopisné. Přestože primárně sloužily k odreagování čtenáře a měly jej pobavit, většinou se i zde nacházela ve větší či menší míře složka výchovná. Další odvětví tvořily články poučné – tematicky velmi široká oblast. Čtenář však neměl příliš prostoru určit si sám, jaké mravní poučení z příběhu plyne, v závěrečných větách těchto příběhů jej autoři přímo nabádali, co je dobré a zlé, jak by se měl správně chovat a co by jej mělo a nemělo zajímat.

5.3.1 Čtení zábavné

Členění na jednotlivé žánry textů v *Malém čtenáři* je velmi nejednoznačné. Přestože články zábavné se odlišovaly svým obsahem i funkcí od článků naučných, i zde můžeme nalézt různé formy a motivy.

Jedním z typů jsou články mravně-poučné. Tyto povídky mají podobu beletristické prózy, která vypráví příběh dítěte, jež se něčím provinilo, následně svého činu litovalo a snažilo se jej napravit. Jednalo se o běžné denní činnosti, se kterými se dítě potýkalo (učení, chození do školy) či hodnoty (úcta k rodičům, k Bohu, k přírodě, k vlasti). Mezi takové povídky patřila *Žehnána budiž škola*, jejíž autorkou byla Věnceslava Lužická (vlastním jménem Anna Srbová). Vyprávěla o nedbalém studentovi Vojtíškově Horynovi z Podlesí, který nechtěl chodit do školy a neposlouchal rodiče, kteří jej nabádali, aby se učil. Nakonec matka rozhodla, že jej dá na řemeslo, aby se stal krejčím. Když však Vojtíšek odešel z domova, rozplakal se a pověděl svému novému mistrovi, jak je škola důležitá a že se raději bude učit, z čehož vychází poučení: „Škola jest místem posvátným. Byť i nevyšli z ní jedině sami učenci nebo těch je vždy menší počet – ale také řemeslníci, jejichž jest většina, tož bez základních vědomostí a učení nelze, aby bylo na světě lidí vzdělaných a osvícených. Škola nás k tomu vede a proto žehnána budiž škola!“⁷⁶

Další mravně-poučné zábavné povídky se nesly v podobném duchu jako výše zmíněná, např. *Jaké se mohlo státí neštěstí* Františka Zákrejse, kdy prostřednictvím příběhu Lidunky poučoval malé čtenáře o nebezpečí sirek v kombinaci s neznalostí.

Autorkou povídek pro děti byla také Sofie Podlipská. V povídce *Stavěti a bourati* vyprávěla dějově zdánlivě strohý příběh chlapce Bohuše, který se snažil stavět domeček z karet, ale průvanem a dováděním bratrů mu vždy spadnul. Přesto měl trpělivost a stavěl dál. Když však přišel jeho bratr a zbořil mu domeček záměrně, Bohuš to nevydržel a rozplakal se. Situaci zachránil otec. Oba bratry vzal na prohlídku pražských domů a staveb. Mravní poučení čteme na konci povídky právě z úst otce: „Tak učte se hezky stavěti, vždy znova a trpělivě začínati a nebourejte nic, leda co jste špatně udělali.“⁷⁷ Byla to jedna z mála povídek, které se neodehrávaly na venkově, nýbrž ve městě a oslavovala stavby a skvostné budovy. Motiv buditelský

---

⁷⁶ LUŽICKÁ, Věnceslava: Žehnána budiž škola! *Malý čtenář* 4., 1884., č. 1., s. 2–4.

⁷⁷ PODLIPSKÁ, Sofie: Stavěti a bourati. *Malý čtenář* 4., 1885., č. 5., s. 3–7.

zde však nalezneme také – otec synů oslavoval díla lidí a lidského důmyslu a líčil chlapcům, jak je uspokojující něco nového stvořit a zařídit věc užitečnou a krásnou.

K odpovědnosti vedly děti články o práci a pílí, které byly nakonec odměněny. Tyto texty je měly motivovat k lepším výkonům ve škole, vzdělávání, pomoci bližním. Václav Špaček vyprávěl příběh Mařenky, která odkládala domácí úkol, název povídky sám vypovídal o jejím obsahu: *Co můžeš učiniti dnes, neodkládej na zejtří*. Dalším obrázkem z dětského života byl *Dobráček*, příběh o chlapci, který onemocněl a zemřel.

Nalezneme zde, podobně jako v poezii, prozaické články s náboženským podtextem. Jedním z takových byla povídka *Kterak šla Lizinka do nebe* F. J. Anderlíka. Lizince zemřela matka, a protože jí otec vyprávěl, že je v nebi, rozhodlo se děvčátko za maminkou jít – do nebe nedošlo, upadlo a přečkalo noc venku. Následně jí otec vyprávěl o Bohu, který svolával duše k sobě po smrti a ukazoval jí, že maminka se na ni z nebe dívá.

Povídky pro dívky psala Věnceslava Lužická. Přestože tento druh povídek u textu nikde nebyl uveden, můžeme předpokládat, že byl určen převážně dívkám – hlavními postavami byly dívky jasně charakterově vyhraněné, spíše mladšího školního věku. Jmenovitě se jednalo např. o povídky *Malá družička*, *Za mrazu*, *K mamince*, *Hra na svatbu loutčinu*, aj.

5.3.2 Bajky

Bajky tvořily pravidelné spektrum příspěvků *Malého čtenáře*. Byly psány velmi stručně, rozsahově většinou na jednu či půl strany v časopise. Autoři v nich poukazovali na správné chování lidí, funkce bajek byla také mravně poučná. Hlavními postavami bajek byla zvířata – koně, psi, tchoři, etc.

Plodným autorem bajek byl Jan Karel Hraše, v jehož textech dominovala typická česká zvířata (osel, kůň, jelen, pes), což čtenáři evokovalo prostředí, v němž přímo žil a dobře jej znal. V bajce *Jelen, myslivec a pytlák* varoval děti před pytláky a nelegálním lovem prostřednictvím jelena, který nařikal: „Proč jsem raději nepřijal smrti od zkušeného a počestného střelce? Jednou ranou byl bych ihned zabit, více se netrápiti. Nyní však jest se mi trápiti a po velkém trápení teprve umřít rukou nezkušenou a nezpůsobnou.“⁷⁸ Dalším autorem bajek byl V. Černý – *Kůň a pes*.

---

⁷⁸ HRAŠE, Karel Jan: Jelen, myslivec a pytlák. *Malý čtenář* 4., 1884., č. 1., s. 15.

5.3.3 Pohádky

Přestože pohádky nebyly stěžejním žánrem Malého čtenáře, některé se zde vyskytovaly i na pokračování. V prvních ročnících časopisu byl tento žánr zastoupen častěji, od VII. ročníku časopisu se již vyskytoval velmi zřídka, protože byl *Malý čtenář* určen starším dětem. Přestože první ročník není předmětem našeho zkoumání, za zmínku stojí pohádka Gabriely Preissové *Zimní královna*, kde můžeme pozorovat prvky typické pro pohádku: magické bytosti, boj dobra se zlem, vítězství šlechtného srdce.

Mezi další pohádkovou tvorbu patřila laponská pohádka Josefa Kořenského *Obr, jenž život svůj uschovával ve vejci*. Autor byl známý tím, že uváděl sámskou slovesnost do českého prostředí, pohádky nejspíše zaznamenal na svých cestách po Laponsku.

Srbskou národní pohádku *Jak povstaly hory* převyprávěl Stanislav Kamenický. Nenalezneme v ní však typické pohádkové motivy, nýbrž náboženský příběh o tom, jak po zemi putoval Kristus Pán se Svatým Petrem a společně se zapřičinili o povstání hor roztržením pytle s pískem, který rostl, až se z něj staly skály a hory.

Můžeme zmínit také valašskou pohádku *O bednářovi*, kterou napsal Edvard Peek. Zde se vyskytoval klasický motiv boje dobra se zlem, dobro zvítězilo a zlo bylo potrestáno (bednář byl za neudržení tajemství rozsápán hadem).

5.3.4 Cestopisy

Cestopisy informovaly o zvycích a zajímavostech z cizích krajů. Velmi často se v textech vyskytovaly poznámky pod čarou a vysvětlivky neznámých pojmů. Cestopisy byly vyprávěny ich-formou v přítomném čase a dnes připomínají reportáž. Můžeme zmínit např. text *Benátští holubi*, který napsal řídicí učitel v Brzicích, František V. Kodým, v němž se pojil prvek zeměpisný s prvkem přírodopisným.

Autorem cestopisů byl také Kliment Čermák, který čtenářům popisoval cestu po Istrijském poloostrově v článku *Okolo půlostrova Istrijského*. Vyprávěl o přístavním městě Terstu, Roviña a Pulji. Informoval o historii těchto měst (avšak nikterak obsáhle) a snažil se zachytit tamější atmosféru především prostřednictvím popisu rušných ulic a chování lidí. Text byl doplněn ilustracemi zámku *Miramare* a města *Pulja*, autor ilustrací nebyl uveden.

Na pomezí cestopisu a přírodopisného čtení můžeme uvést článek *Ze života lumíků* Josefa Kořenského. Autor popisoval laponské kraje a způsoby cestování, vyprávěl o Stockholmu a severské přírodě, mj. o lumících, které objevil u jezera.

Cestopisné črty psal i Václav Černík, např. *Z Vídně po Dunaji do Pešti* doplněné četnými ilustracemi. Svými cestopisy do *Malého čtenáře* přispěl Bohumír Patera, který publikoval rovněž v *Květech mládeže*.

5.3.5 Historická povídka

Tento žánr často obsahoval příběhy ze slavné české minulosti, aby vyjádřil její důležitost a posílil myšlenku obrozenců o jednotě národa.

Můžeme zmínit povídku pedagoga, prozaika a autora historických povídek pro mládež, M. B. Hornofa – *Johanita Slavibor*, příběh na pokračování o jeruzalémském útočišti pro poutníky a o novém řádu Maltézských rytířů. Protože se zpočátku jednalo o výklad s velkým podílem nových a neznámých informací, nalezneme, podobně jako u cestopisů a dalších naučných textů, i zde poznámky pod čarou, které vysvětlovaly neznámé termíny.

Autorem historických povídek byl dále Karel Eichner, která napsal *O železném králi českém*, či Karel Václav Rais, který se snažil prostřednictvím svých textů vést děti k národně obrozeneckému myšlení a jednotě národa. Historické povídky si příkrášloval dle svého uvážení, zejména dialogy. Také popisoval myšlení a pocity účastníků. Snažil se děj přizpůsobit dětskému čtenáři a zejména mu vštěpoval, které postavy byly hodny úcty a které nikoliv. Můžeme zmínit třídílnou povídku *Kníže Jaromír*, ve které vyprávěl o slepém knížeti, jehož přijede navštívit kněžna Božena a její rodina. Další povídkou je *Ze žalných dob*, která pojednávala o Václavu IV., vězněným Otou V. Braniborským.

5.3.6 Přírodopisné čtení

Tyto poučné texty byly většinou do určité míry beletrizovány – můžeme zmínit povídku *O července* J. Prokopa Skrbka, ve které popisoval život ptáků, ale i příběh dvou chlapců, kteří chytali červenky a byli potrestáni hajným (opět můžeme nalézt motiv poučení). Kromě příběhu zde nalezneme informace o velikosti čermáčka, o barvách červenky a jejich celkovou charakteristiku.

V podobném stylu je psána povídka *Tchoř* Františka Doubka. Kromě příběhu o návštěvě „pana tchoře“ se zde vyskytovaly dialogy i personifikované vlastnosti tchořů – autor o nich psal jako o „chlapících.“ Přesto převažovala složka naučná. Autor popisoval srst tchořů, doupe, jejich velikost, etc.

Můžeme však nalézt i odbornější výklad bez prvků beletristických. Takové články však bývaly kratšího rozsahu – většinou na půl či na jednu stranu a obsahovaly

ilustrace. Mezi takový přírodopisný článek lze zařadit např. *Pelikána* Františka Vanického či *O Vrabci* S. Kamenického.

Složitější výklad poskytl Karel Vinař v článku *Zemětřesení v Čechách*, uvedl příčiny i důsledky tohoto přírodního jevu v souvislosti se zemětřesením v Soběslavi roku 1590. Pravidelným autorem přírodopisných textů byl dále Jan Dolenský. Můžeme zmínit některou jeho bohatou tvorbu pro *Malého čtenáře: Upír, Veverka, Sokol, Slepýš, Srnci, Orel zlatý*, aj.

5.4 Rozmanitosti

Rozmanitosti se staly v *Malém čtenáři* stálou rubrikou. Vyskytovaly se v každém čísle na poslední straně periodika. Rozvíjely logické myšlení čtenářů a snažily se ve svých hádankách, rébusech a kvízecích shrnout obsah čísla – zejména informace, které si děti měly ze čtení textů odnést. Rozluštění *Rozmanitostí* se nacházelo vždy v následujícím čísle na poslední straně. Někteří výherci za správné vylouštění získali odměnu.

Úlohy a hádanky, které se v *Rozmanitostech* vyskytovaly, můžeme rozdělit do několika kategorií: říkadlové hádanky, úlohy se slovy, obrázkové hlavolamy, početní úlohy, rébusy, křížové hádanky, obrázkové hádanky, skládací hádanky, bludiště, etc.

Zpočátku byly *Rozmanitosti* velmi strohé, obsahovaly dvě až tři úlohy na vyřešení. V prvních ročnících se zde vyskytovaly říkadlové hádanky, u kterých byl většinou uveden autor. Mezi autory těchto krátkých a rytmických hádanek patřil Igor Prokeš, Petr Šverák, Karel Tamele, František Vávra, aj.

Stálé místo měly v *Rozmanitostech* tzv. *Koníčky* (nejčastěji od Josefa Soukala). Cílem těchto *Koníčků* bylo poskládat z tabulky písmen a slabik větu tak, aby bylo využité každé políčko v tabulce. Skládaly se k sobě jen slabiky, které byly umístěné maximálně dvě políčka od sebe. Rozluštění skýtalo nějaké poučení, obecné moudro či heslo, např. „Česká řeč a krásná Česká země budí slast' a hrdost' vždycky ve mně, český zpěv kde ucho mé zaznívá, srdce z toho ihned pookřívá.“⁷⁹

Postupem času se rubrika posunula na vyšší úroveň, v roce 1887 měly *Rozmanitosti* již propracovanější typografickou úpravu, úlohy byly náročnější na vyřešení, vyskytovalo se zde více ilustrací a rébusů. V dalších ročnících byla rubrika nazvána *Oříšky* či *Přemýšlej a rozluštíš*.

---

⁷⁹ Rozluštění *Rozmanitostí Malý čtenář* 5., 1886., č. 9., s. 160.

5.5 Příspěvatelé

V *Malém čtenáři* bylo, jako v časopise s primárně edukační funkcí, zastoupeno velké množství autorů, kteří byly pedagogy. Mezi nejvýznamnější představitele v prvních ročnících patřil bezpochyby Adolf Heyduk, již tehdy klíčová osobnost české literární scény. Jeho poezie obsahovala motivy vlastenecké, ale jeho tvorbu ovlivnila také příroda, zejména šumavská, jež byla promítnuta do více jeho děl. Poezií přispěl i Karel Václav Rais, psal však také prózu, nejčastěji historickou a životopisnou. Působil jako učitel a kromě vlasteneckých motivů v jeho dílech můžeme nalézt také lásku k přírodě, sociální a historická témata. Náboženské motivy můžeme zmínit v souvislosti se spisovatelkou a rovněž učitelkou Bohumilou Klimšovou, která psala o dobrých mravech v souvislosti s vírou v Boha.

Mezi další autory poezie patřila např. Růžena Jesenská, Jan Nečas, Josef Soukal, Božena Studničková, Filip Hyšman, Irma Geisslová, Bohdan Ludevít Tyšler a další.

Představitelkou prózy byla např. Věnceslava Lužická, vlastním jménem Anna Srbová, autorka především próz pro dívky, ale také mravně poučných povídek v prvních ročnících časopisu. Autorem přírodopisných naučných článků byl nejčastěji Jan Dolenský. Ve svých textech spojoval výklad s prvky beletristickými, výkladům o zvířatech vždy dominoval příběh. Pravidelnými autory prózy byli dále Bohdan Ludevít Tyšler, Václav Špaček a další.

Nová koncepce časopisu v roce 1887/1888 radikálně proměnila strukturu časopisu – přestože časopis zůstal věrný konzervativnějším prvkům, které ověřila dlouholetá zkušenost nakladatele, vlivem nového vedení do časopisu začalo přispívat velké množství začínajících autorů, ale i známých jmen. V novější podobě časopisu můžeme mezi pravidelnými příspěvateli zmínit Elišku Krásnohorskou, Josefa Václava Sládka, Aloise Jiráka a další.

6 Budečská zahrada

Původní podobu *Budečské zahrady* lze spatřit v knižnici spisů pro mládež, kde vznikali předchůdci dětských periodik vycházející jako samostatné tituly. Budečská zahrada v této knižnici vycházela pod názvem *Zahrada budečská* od roku 1850 do roku 1859 jako neperiodický časopis u nakladatele Bedřicha Stýbla, později u Štěpána Bačkory. „Knižnice měla tematické autorské svazečky, nazvané např. *Malý kejklíř* (různé hračky pro děti), *Noční rozmlouvání pejska Štěka a kočičky Míchy Macíkovy*, *Popsání nebes* (astrologie pro mládež), *Zpěvník pro mládež* či *Povídky otce Jaromíra* (vypravování ze starověku).“⁸⁰

Jako samostatný časopis, který se opíral o základy této knižnice, vycházela *Budečská zahrada* od roku 1869 do roku 1889. Vznikla na základě rozhodnutí *Učitelské jednoty Budeč*, která chtěla vybudovat časopis, jenž bude vychovávat děti. „V duchu tehdejší doby kladl si časopis trojí úkol: pěstovat v mládeži ‚víru a pobožnost,‘ ‚mravy a ctnost‘ a konečně ‚jazyka a všelijakých lidských umění povědomost.‘“⁸¹

Vycházely v ní beletrie (bajky, verše, povídky), historické obrazy z dějin, životopisy slavných osobností, čtení o přírodě, fyzice, chemii, průmyslu a hospodářství. Zábavnou funkci měly převážně písně, hádanky, rébusy a hry, které byly rovněž součástí periodika.

Od roku 1869 do roku 1879 vycházel jako měsíčník, od roku 1879 do roku 1889 dvakrát do měsíce. Do roku 1874 časopis vydávala *Učitelská jednota Budeč* u I. L. Kobera, posléze časopis převzalo nakladatelství Jana Otty, kde vycházel až do konce své existence.

Šéfredaktorem byl v prvních ročnících František Tesař, překladatel a autor výchovných povídek pro mládež a pedagogických spisů, rovněž reformátor českého školství. Působil také jako učitel české a německé gramatiky na první české hlavní škole, tzv. Budči.⁸² V roce 1870 se vedení ujal Jan L. Mašek, spisovatel pro mládež a autor učebnic a pedagogických textů, vystudoval Budeč. Až do konce

---

⁸⁰ ŠVEC, Štefan: *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, Praha: Univerzita Karlova v Praze 2014, s. 69.

⁸¹ FORST, Vladimír a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 1., svazek A–G*. Praha: Academia, 1985, s. 324–325.

⁸² MERHAUT, Luboš a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 4., svazek S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 877.

existence časopisu poté *Budečskou zahradu* vedla dvojice autorů literatury pro děti Martin Weinfurt a František Antonín Zeman.

Nejvýraznějším prvkem v časopisu byly početné ilustrace i fotografie. Bylo běžné, aby jeden text disponoval jednou i více ilustracemi, což v dobovém kontextu nebylo záležitostí zcela obvyklou.

Budečská zahrada vycházela jako čtrnáctideník vždy 15. a posledního dne v měsíci, čtenáři si ji mohli také předplatit na celý rok v ceně 3 zlatých a 60 krejcarů, pro Prahu za 3 zlaté a 20 krejcarů, předplacení však bylo možné také půlročně či čtvrtletně.

Časopis zaniknul v roce 1889, nakladatelé tento fakt zdůvodnili existencí nových titulů, které časopisu uzmuly většinu odběratelů. Zdůvodnění autoři zveřejnili v *Budečské zahradě* 12., 1889, č. 2.⁸³

6.1 Titulní strana

V prvních ročnících titulní straně dominovala ilustrace, do níž byl vsazen nápis *Budečská zahrada* s podtitulem *Obrázkový časopis pro děti a mládež*. Na ilustraci se vyskytovali chlapi, kteří si zapisovali poznámky nejspíše s učitelem, který jim vysvětloval látku, na druhé straně byly dívky, které zalévaly v zahradě květiny. Na tento výjev shlížel Jan Amos Komenský, jehož portrét byl umístěn uprostřed ilustrace, pod níž se již dále nacházely různé texty autorů *Budečské zahrady*.

V dalších ročnících se logo časopisu obměnilo, např. v šestém ročníku byli na obraze chlapi s knihami, kteří studovali, dívka na obraze vyšívala.

V roce 1885 se logo opět změnilo – kolem názvu časopisu byly zobrazeny děti – chlapi a dívky, kteří četli knihy, malovali, chytali motýly, etc. Na ilustraci bylo zobrazeno i malé dítě, o něž se starala jedna z dívek. Tato ilustrace byla již menšího rozsahu, než v předchozích číslech. Podtitul časopisu *Obrázkový časopis pro mládež* byl doplněn heslem: *Zdárná mládež – sláva vlasti!*

Přestože na titulní straně převažovala próza, konkrétně povídky, nacházely se na nich poměrně pravidelně portréty významných osobností či další ilustrace, které titulní straně *Budečské zahrady* spolu s logem dominovaly. Mezi časté autory povídek titulní strany patřil bezpochyby F. J. Anderlík, který se stal jedním z nejčastějších přispěvatelů

---

⁸³ FORST, Vladimír a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 1., svazek A–G*. Praha: Academia, 1985, s. 324.

tohoto periodika. Vyprávěl s ohledem na roční dobu tzv. novoroční příhodu *Kdo byl šťastnější?* V povídce popisoval novoroční den zabezpečené rodiny, která pomohla malému chlapci, jenž žebrol u dveří. Dále *Lonskou válku*, kde objasňoval její vnik, průběh a následky, *Tajemství podušky*, *Osudná brusle*, *Osudná jízda*, aj.

Dalším autorem povídek byl František Hrnčíř. První část jeho povídky na pokračování *Ubohá Milena* (o děvčátku, jež mělo hrb) se nacházela rovněž na titulní straně.

F. V. Kodym psal na titulní stranu tzv. obrázky, což byly útvary, které znázorňovaly nějakou situaci, osobu či prostředí, příkladem uvádíme text *O velikonocích u babičky*. V těchto typech textů dominovala popisná složka a ilustrace, které pomáhaly čtenáři představit si daný výjev.

Nepříliš často se na titulní straně objevovala poezie, např. poezie Josefa Soukala či Karla Václava Raise, tento žánr se objevoval častěji uvnitř čísla.

Zvláštním jevem bylo nepravidelné vkládání ilustrací či fotografií do textu. Většinou ilustrace nekorespondovaly s textem, k němuž byly přiloženy. Pod názvem jednotlivých textů proto byly odkazy na konkrétní text či stranu, kde čtenář našel ilustraci k danému článku. Můžeme zmínit např. ilustrace osobností, které se na titulní straně často objevovaly, byly umístěny k textu jiné povídky, avšak životopis osobnosti byl vsazen až dovnitř čísla. Jako příklad můžeme uvést titulní stranu, která zobrazovala ilustraci *Josefa Sokola*, jehož životopis psán Bohumírem Paterou, se nacházel až na další straně.

6.2 Poezie v Budečské zahradě

Přestože poezie nedominovala *Budečské zahradě* do takové míry, jako např. v *Malém čtenáři*, můžeme jmenovat několik předních autorů, kteří do časopisu přispívali – Eliška Krásnohorská, Karel Václav Rais, Irma Geisslová, František Doucha, Bohumila Klimšová, Pavla Maternová, Josef Soukal, Antonín Kosina, Jan Nečas, S. A. Košťál, Josef Vlk a další. Nalezneme zde také básně s četnými motivy vlasteneckými, přírodními a náboženskými.

6.2.1 Vlastenecká poezie

Mezi autora vlasteneckých básní můžeme zmínit Ludvíka Strahla a jeho báseň *Co vaše vlast?*

„Ta půda české rodiny,

kde s druhem druh
jak kouzlem řečí jednou spjatý,
u víře šťastnější hodiny
se pojí v kruh –
tot' vaše vlast' a domov zlatý.⁸⁴

Významným počinem se stala báseň *Dík českých dětí* F. Vladimíra Krcha, která byla přednesena při zábavě, uspořádané ku prospěchu chudé mládeže na Smíchově:

„(...) My vděčni hudem' prací,
jak včely, když se vrací
zas jaro nad lučiny
s tou písni vábivou. –
Pak dcery Libušiny
a Přemyslovy syny
uzříte nad nivou
své vlasti, jak drahou ji pílí a snahou
ku slávě vedou budoucí.“⁸⁵

Nesmíme opomenout již zavedeného autora prózy a poezie pro děti ve všech našich periodikách – Karla Václava Raise, jenž přispíval do *Budečské zahrady* pravidelně. V poetických útvarech zůstal věrný historické tematice, které se věnoval ve velkém množství svých textů. Můžeme zmínit např. *Otci vlasti*, báseň byla věnována Karlu IV., a také podobné počiny, které vyprávěly o životě národních historických postav: *Anežka Přemyslovna*, *Arnoštu z Pardubic*, aj.

6.2.2 Poezie s náboženskými motivy

Náboženská tematika se vyskytovala v poezii, která pojednávala např. o svátcích, blízkých rodinných setkáních či modlitbách. Můžeme zmínit např. báseň *Anděličku...* Irmy Geisslové, která se podobala katolické modlitbě pro děti *Anděličku můj strážníčku*:

---

⁸⁴ STRAHL, Ludvík: Co vaše vlast'? *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 8. nestr.

⁸⁵ KRCH, František Vladimír: Dík českých dětí. *Budečská zahrada* 17., 1886, č. 7. nestr.

„Andělíčku, chraň mé srdce,
uč je lidi milovati,
hněvá-li se Pánbůh na nás,
v lásce se k nám zase vrátí
se své výše nevýzkumné –
zůstaň u mne!“⁸⁶

Mezi další modlitby Irmy Geisslové patřila např. *Modlitba novoroční*. Další náboženskou poezii psal dále S. A. Košťál – *Modlitba*, Jos. Kožíšek – *Fialka v nebi*, etc. Tyto motivy postupem času začaly ustupovat, převažovaly prozaické žánry.

6.2.3 Poezie s motivy přírody

Lyrická poezie se v *Budečské zahradě* nevyskytovala příliš často, většinou doplňovala povídky či ilustrace, do nichž byla vsazena. Takto byla připojena k ilustraci např. báseň *Ubohé panstvo* Pavly Maternové. Obecně tato lyrická poezie pojednávala o ročních obdobích, české přírodě, chování zvířat a zejména jaru, jako příslibu nového začátku, probuzení přírody a procitnutí po dlouhé zimě, jako např. *Kytice* autorky Irmy Geisslové.

Mezi autory můžeme zmínit rovněž Josefa Soukala, který napsal básně *Zimní doba* a *V Zimě*, L. Benýška – *Sněhová koule*, S. A. Košťála – *Závěť květů* a *Což těch mrazů konce není? Břežnové fialky* Irmy Geisslové či *Jarní píseň* Ludmily Tesařové, aj.

6.2.4 Říkaneky

Říkaneky pro malé děti psal Karel Jiránek. Vyskytovaly se zde ve velké míře také různé popěvky, které sloužily dětem při hře:

„Komárek tančil ve vzduchu,
rozjařen bzučel: „Ichuchu,
hop hejsa, rychle dokola,
vesele slunko plápolá.“⁸⁷

---

⁸⁶ GEISSLOVÁ, Irma: Andělíčku... *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 1., nestr.

⁸⁷ JIRÁNEK, Karel: Hloupý komárek. *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 2., nestr.

Dalším významným autorem říkanek byl Josef Václav Sládek, který však přispíval do *Budečské zahrady* v pozdějších ročnících, přispěl např. svou básní *Ptáčata*.

6.2.5 Motivační poezie

Zvláštní funkci měly krátké básně, které motivovaly děti k nějaké činnosti – především k práci a učení. Podobnou funkci měly v próze povídky mravně-poučné. Jako příklad uvádíme báseň *Pracuj!* Šimona Kosteckého:

„Uč se pilně, milé dítě,
budoucnost tě oblaží;
kdo zahálel na úsvitě,
toho večer neblaží.
Kdo zahálí na úsvitě,
kdo si práce neváží,
toho, milé, drahé dítě,
život jeho neblaží.“⁸⁸

Nesmíme opomenout také báseň *Pilně do učení*, kterou jako jednu z posledních napsal František Doucha, jeden z průkopových autorů literatury pro děti a mládež u nás:

„Měj i na paměti,
do školy když chodiš,
učením že duši
krásně přiozdobíš!“⁸⁹

6.2.6 Písně

Písně se nacházely v prvních ročnících naší analýzy, např. v ročníku XVI. či XVII., později však *Budečská zahrada* tento žánr netiskla. Nacházely se zpravidla na poslední straně časopisu, která byla určena pro hry, hádanky a rébusy, doplněny byly notovými záznamy.

Můžeme zmínit píseň *Probuzení* Vítězslava Háalka, nápěv složil Josef Vlk: „Nebi dozdály se hvězdy, jen ta jedna denice, jak sen k ránu nejkrásnější skví se ještě nejvíce,

---

⁸⁸ KOSTELECKÝ, Šimon: *Pracuj!* *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 8., nestr.

⁸⁹ DOUCHA, František: *Pilně do učení*. *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 1., nestr.

jak sen k ránu nejkrásnější skví se ještě nejvíce.“⁹⁰ Další písně napsal např. František Polášek – *Vesna, Touha po Vesně*, či Bohumila Klimšová – *V přírodě* (nápěv složil J. Drahorada).

6.3 Próza v Budečské zahradě

Próza byla v *Budečské zahradě* dominantním žánrem, autory byla rozdělena na články zábavné (povídky, bajky, báchorky), články zeměpisné a dějepisné, cestopisy, životopisy, články přírodopisné a přírodopisné. Zařadili jsme sem také veršovanou prózu, která často plnila funkci plnohodnotné povídky, přestože byla rozsahem kratší.

6.3.1 Povídky

Tematizace postavy Praotce Čecha⁹¹ se projevila v povídce na pokračování s názvem *Čechova mohyla* od J. Václava Bayera, jejíž hlavní postavou byla malá Jaruška, která se snažila uzdravit praotce Čecha, který byl již starý a nemocný.

Za zmínku stojí také poměrně ojedinělý útvar: životopisný nástin dvou psů, *Fučík a Kudrna*, který napsal Ludvík Strahl. Přestože se nejednalo o bajku (zvířata zde nemluvila a neměla nadpřirozené schopnosti), figurovaly v povídce jako hlavní postavy.

Nejplodnějším autorem povídek pro děti byl pro *Budečskou zahradu* F. J. Anderlík.⁹² Mezi jeho povídky, které se vyskytovaly uvnitř časopisu, můžeme zmínit: *Dědečkova dýmka*, *Potrestaná závist*, *Šťastné Vánoce*, etc. V jeho textech jsou hlavními postavami děti, často poznamenané osudem, např. smrtí rodičů. Můžeme zmínit také jeho dobrodružnou povídku *Robinson*, která s sebou kromě názvu nesla také prvky dobrodružného románu pro chlapce.

6.3.2 Veršovaná próza

Povídky kratšího rozsahu byly často veršované, autorkou byla např. Pavla Maternová. Její povídka *U moře* pojednávala o rybářce, která marně čekala na svého muže, který zemřel na moři. Příběh *Sladká odměna* rovněž obsahoval

---

⁹⁰ HÁLEK, Vítězslav: Probuzení. *Budečská zahrada* 17., 1886, č. 6., nestr.

⁹¹ Tematizací Praotce Čecha v české literatuře se zabývá např. Dalibor Tureček v souvislosti s Máchovou básní Čech, autoři většinou zpracovávali v 19. století pověst o příchodu Čechů v podání kroniky Václava Hájka z Libočan.

⁹² Více o tomto tématu v kapitole 6. 1. *Titulní strana*.

zápletku i rozzuzlení, které bylo podmíněno výchovnou funkcí a ponaučením, které se nacházelo v posledním dvouverší, např.

„(...) co pak je to? – Věru, věru, kuřátko to není;
či je to snad zelenina? – K matce bez prodlení!
,Matinko, ty pravila jsi, že jen zelenina
je tu v koši, a já našla, hled’...‘ – ,Nu, hrozen vína!
s úsměvem dí máti; – ,ten se do spižírny nedá,
odměnou buď tvój práce. Najde ten, kdo hledá.
Člověk vskutku příčinlivý při rozumném díle
vždycky dojde ku sladkému ovoci své píle.“⁹³

Mezi veršovanou prózu řadíme také veršované bajky. Příkladem mohou být překlady Jana Nečase z bajek Lafontainových:⁹⁴ *Nemocný lev a liška*, *Dva mezci*, *Železnák a hliněnák*, etc. Lafontainovy bajky překládal pro *Budečskou zahradu* také Č. Bíl, např. *Dub a třina*, *Dva mezci*. Další veršovanou prózu psal např. Antonín Kosina – *Dědova kronika*.

Zvláštním případem byl tzv. žert k dětské zábavě nazvaný *Jeníček* od Pavly Maternové, jehož hlavní postavou byl bázlivý Jeníček, který se všeho bál:

„Hled’, jenom poklonu! Trvá to kratince – –
(Hošík už jsa na podiu, obrátí se náhle,
vytrhne se, a křiče:)
,Ne ne! Já nepůjdu! Pusťte mne k mamince!
(uteče).“⁹⁵

6.3.3 Pohádky

Typické byly pohádky z českých zemí, např. pohádka z okolí Vysokého nad Jizerou Josefa Smoly – *Krakonošovy křtiny*, či pohádka z Valašska M. Václavka – *O pokladu na Čeladné*. Nalezneme zde však také pohádky z jiných koutů světa – mezi autory těchto typů pohádek řadíme Josefa Kořenského, který napsal *Norskou pohádku*

⁹³ MATERNOVÁ, Pavla: Sladká odměna. *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 9., nestr.

⁹⁴ Jean de la Fontaine byl francouzský spisovatel, básník a bajkař.

⁹⁵ MATERNOVÁ, Pavla: Jeníček. *Budečská zahrada* 17., 1886, č. 6., nestr.

na pokračování. Kořenský již pro další dětská periodika psal texty ze severských zemí, většinou cestopisného charakteru, zde však vyprávěl příběh rámcované konstrukce – pohádka byla vsazena do vyprávění o Skandinávii a jejích obyvatelích, kteří rádi četli, a proto autor vybral na ukázkou pohádku *Mlýnek, který mele na dně mořském*. Nacházel se zde magický předmět, peklo i rozpor dvou bratří (chudého a bohatého), kteří z pekla získali mlýnek, který umlel všechno na světě. Chudší bratr mlýnek prodal obchodníkovi se solí, ale protože nevěděl, jak mletí zastavit, mlýnek mlel na jeho lodi dál, až se loď potopila a dodnes na dně moře mlýnek mele sůl, a proto je moře slané.

6.3.4 Bajky

Autorkou bajek byla Bohumila Klimšová, která napsala např. bajku *Červíček*, Antonín Svoboda – *Ještěr a had*, Sofie Podlipská – *Zkušenosti všetečného vrabčíka*, nalezneme zde však i další autory: F. A. Zeman napsal bajku *Jelen a ježek* – ježek se svalil ze svahu dolů, jelen ho následoval, ale zlomil si vaz. Ježek nevěděl, co s ním a tak hledal řezníka, až našel vlka, který jelena rozporcoval a snědl, ježkovi chtěl dát pouze vnitřnosti, což se ježkovi nezamlouvalo. Z pohledu dítěte lze vidět ponaučení v tom, že nelze dělat ve dvou stejné věci vždy bez následků, každý jsme jiný.

6.3.5 Přírodopisné čtení

Přírodopisné články se většinou zaměřovaly na zvířata a rostliny, převážně květiny. Obrázky z přírody psal X. Čekal. Jeho text *Bekyně* pojednával o motýlech, larvách, kuklách a vajíčkách. Článek byl psán ich-formou, autor popisoval, jak navštívil Spustlice: „Maje zabočiti k silnici, znamenal jsem na listí osiky nedaleko cesty osaměle stojící podezřelé jakés hemžení. Zašed tam spatřil jsem, že to jsou nedávno vylíhlé housenky; černé, po stranách popelavé.“⁹⁶

V přírodopisném obrázku *Jedle* S. Kamenického autor připomínal píseň *Opuštěná* z rukopisu *Královédvorského* a následně popisoval jedli, stále zelenou, což symbolizovalo stálost a věrnost. Další rostliny byly popisovány např. v článku *Kytice z alpského kvítí* Anny Řehákové, která psala o sněhobílém kvítku protěž.

I do tohoto časopisu přispíval již zmíněný Jan Dolenský, autor, jenž psal přírodopisné články do *Květů mládeže* i *Malého čtenáře*. Zde přispěl mj. svým textem přírodopisného charakteru *Zebra a Platejsci*.

---

⁹⁶ ČEKAL, X.: Bekyně. *Budečská zahrada* 17., 1886, č. 3., nestr.

6.3.6 Zeměpisné články

Mezi oblíbená témata patřily exotické země, pro lepší představivost byly texty doplněny většinou dvěma až třemi ilustracemi, někdy jich bylo i více. Autoři čerpali údaje z odborných knih či učebnic, např. *Memfis a pyramidy*, které *Ze starověku Egypta* napsal Prokop Staniš.

Dalším zeměpisným článkem byl text Josefa Kořenského *Země vodopádů*. Popisoval krásy Švýcarska a přírody v něm, text byl doprovázen mimořádně rozsáhlými ilustracemi švýcarské přírody.

Autoři neopomíjeli ani česká města, např. *Těšín* J. Nechvátala, *Jindřichův Hradec* L. Strahla, *Hradec u Opavy* neznámého autora, apod.

6.3.7 Cestopisy

Kromě zeměpisných textů, které většinou pojednávaly výkladovou formou o úkazech či místech v cizích (často také vzdálených) zemích, v *Budečské zahradě* můžeme nalézt také texty, které se vyznačovaly výraznou autopsií autora. Radíme je mezi cestopisy. Např. *Ze života pohorského* polského autora Michalina Zielińska (přeložil F. H. Čáslavský).

Dalším cestopisem byl text Prokopa Staniše – *Od Rožmberka k Vyššímu Brodu*, či *Frýdek* J. Kratochvíla, který navštívil město v rakouském Slezsku: „Snaha moje nebyla marna, Frýdek jeví se býti v pravdě městem českým.“⁹⁷

M. Karas popisoval cestu do Afriky, když doprovázel českého cestovatele v textech *Listy z Afriky*. K textu byla připojena také vyobrazení: *Tábor v Hotomolu u Massauy* a *Krajina s pískovcovými ambami v severovýchodním Habeši*.

Cestopisy se postupně staly oblíbeným žánrem, což se v pozdějších číslech projevilo zvýšením jejich počtu.

6.3.8 Dějepisné články

Autorem historických povídek byl Karel Václav Rais. Mezi jeho počiny můžeme zmínit např. *Nevíňátka* a *Mniši Slované*. Další povídku na pokračování, *Petko janičar*, tentokrát z dob utrpení křesťanů balkánských, napsal F. J. Anderlík.

Známý autor pohádek a bajek Jan Karel Hraše napsal historický obrázek z první pruské války *Za milou domovinu*. Za historickou črtu můžeme považovat např.

---

⁹⁷ KRATOCHVÍL, J.: Frýdek. *Budečská zahrada* 17., 1886, č. 8., nestr.

Malomocnou studánku Václava Petřů, která pojednávala o napadení českých zemí švédskými vojsky.

6.3.9 Životopisy

Nalezneme zde poměrně neobvyklou formu tohoto útvaru v textech *Povídka o mně*, v níž autorka Sofie Podlipská na výzvu vydavatele *Budečské zahrady* jako významná autorka beletristickým způsobem zpracovala svůj život.

Patří sem však také životopisy dalších literátů, např. *Hanse Kristiana Andersena* neznámého autora, dále životopis *Václava F. Červeného* od F. J. Josefa Anderlíka, aj.

6.3.10 Povídky pro dívky

Autorkou povídek pro dívky byla pro *Budečskou zahradu* Věnceslava Lužická, spisovatelka známá svými povídkami již např. z *Malého čtenáře*. Mezi její díla patřila povídka na pokračování *Láska sesterská – hvězda nebeská*, jejíž hlavní postavou byla Milena, dívka, které zemřela sestra, dále *Kvítek pokory* či další rozsáhlá povídka na pokračování s názvem *Malá Dobrodějka*. Její tvorba se vyznačovala i kratšími prozaickými útvary – povídkami *Nezdařený koláč*, *Nedělní a všední zástěrka*, aj.

6.4 Hádanky a rébusy

Rébusy a hádanky se vyskytovaly na poslední straně časopisu. Tvořily pravidelnou rubriku *Budečské zahrady*, správná řešení byla uvedena v následujícím čísle. Hádanky obsahovaly prozaickou hříčku, jejímž úkolem bylo odkrýt informaci, ke které nám měl pomoci uvedený text, např.

1. „Které luhy nikoho netěší? – Dluhy
2. Která daň platí opět daně? – Kodaň
3. Jaký chodník bývá i ve vesnici? – Obchodník
4. Na jakých lukách neroste tráva? – Na slukách“⁹⁸

Mezi takovéto slovní hříčky se zde však vyskytovaly také hádanky početní, které prohlubovaly logické myšlení čtenářů, jako příklad uvedeme *Počtení hádanku* E. Peroutky: „Na zemi u jisté lípy byl červík, jenž velmi bažil po listech, nad ním

---

⁹⁸ Zadáni v: *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 7., Řešení v: *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 8.

ševelicích. První noci vylezl nahoru o 2 metry, avšak ve dne opět o 1 metr slezl. Tak dostal se na vršek lípy v 9 nocech. Jak byla lípa vysoká?“⁹⁹

---

⁹⁹ PEROUTKA, E.: *Budečská zahrada* 16., 1885, č. 6., nestr.

Závěr

Cílem naší bakalářské práce bylo analyzovat a porovnat vybraná dětská periodika, která vycházela v osmdesátých a devadesátých letech 19. století: *Květy mládeže*, *Malý čtenář* a *Budečská zahrada*. Dle rozdělení kapitol jsme v první části naší práce zasadili existenci časopisů do historického kontextu: v průběhu 19. století měla literatura výchovné tendence, které byly realizovány českým jazykem, a proto lze spatřit četné známky této podpořené didaxe. Mezi hlavní priority dítěte patřila škola a vzdělání, víra, úcta k rodičům a blízkým. Dítě bylo také vedeno ke skromnosti, která se v době národního obrození stala pro Čechy významnou – v mnoha básních byla opěvována česká pokora, pracovitost a do jisté míry i chudoba, která však byla nahrazována bohatstvím duševním. Tyto rysy postihovaly velmi často charakter textů, které jsme analyzovali.

Malý čtenář patřil k nejoblíbenějším dětským časopisům. Přestože zpočátku vycházel pouze v pardubickém regionu, postupem času se mu podařilo dostat na celostátní úroveň. V prvních ročnících byl určen dětem mladšího školního věku, žánrově v něm dominovala poezie, nejčastěji vlastenecká. Změnu přinesl sedmý ročník periodika a zejména změna nakladatele, vizuálně se obměnila titulní strana, přibyly ilustrace a texty byly určeny již dětem staršího školního věku, čemuž byly podmíněny i hlavní žánry – povídky, cestopisy, přírodopisné texty, aj. Můžeme usoudit, že výběrem tohoto typu textů a sázkou na kvalitní autory si *Malý čtenář* svou pověst udržel ještě mnoho desítek let a stal se tak nejčtenějším dětským periodikem u nás.

Budečská zahrada v době vydání prvního ročníku *Malého čtenáře* již měla stálou čtenářskou základnu. Vizuálně byla atraktivnější množstvím ilustrací a fotografií včleněných do textu a dominovala v ní próza. Po rapidním nárůstu počtu výtisků a modernizaci *Malého čtenáře* však *Budečská zahrada* nebyla schopna tomuto periodiku konkurovat a vlivem rapidního poklesu odběratelů zanikla.

Květy mládeže nabízely pro srovnání rozdílů více, jelikož zde můžeme sledovat desetiletý odstup od periodik předchozích. Časopis propagoval ideu slovanského národa a bratrství, texty velmi často pojednávaly nejen o českých zemích, nýbrž o zemích slovanských, především Rusku, Polsku a Balkánu. Změnu v *Květech mládeže* také můžeme vidět ve výběru a zejména zpracování některých poučných textů – byly psány odborněji (a často také odborníky), zbaveny beletristických prvků a mezi témata se nově objevila např. astronomie.

Přestože periodika byla rozdílná vizuálně i tematicky, objevili jsme shodné rysy, které rozdílly mezi periodiky zastíraly. Články se dělily na zábavné – čili bajky, báchorky a pohádky a články naučné, které každé periodikum dále strukturovalo odlišně. Nejčastěji volená tematika zdůrazňovala vlastenectví: vyskytovaly se zde poetické i prozaické útvary, které pojednávaly o české historii, městech či osobnostech. Ze všech sledovaných periodik je zřejmé, že se jména přispěvatelů, podobně jako autorů ilustrací, často opakovala. Vlivem tohoto faktu se mnohé texty podobaly, a nepřiliš široké spektrum témat se často opakovalo.

Podobnost jsme našli také v rubrikách obsahující rébusy, hádanky a různé úlohy, které se bez výjimky vyskytovaly ve všech periodikách na poslední straně, z čehož usuzujeme čtenářskou poptávku a také oblíbenost těchto útvarů, které byly pro čtenáře hrou a relaxací bez výraznějšího edukačního podtextu.

Každé z periodik si však zachovalo svou stálou čtenářskou základnu a svým charakterem určovalo další vývoj literatury a především časopisů pro děti a mládež u nás.

Anotace

Autor: Michaela Kratochvílová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Studijní obor: Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Název práce: Časopisy pro mládež v 80. a 90. letech 19. století

Název práce anglicky: Magazines for youth in the 80s and 90s of the 19th century

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Počet znaků: 101 425

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 17

Klíčová slova: Malý čtenář, Budečská zahrada, Květy mládeže, dítě, výchova, dětské časopisy, literatura pro děti a mládež

Tato bakalářská práce analyzuje vybrané tři tituly česky psaných periodik pro děti a mládež v 80. a 90. letech 19. století: *Malého čtenáře*, *Květy mládeže* a *Budečskou zahradu*. V první části práce shrnuje situaci českých periodik v 19. století, dále literaturu pro děti a mládež v dobových souvislostech, definuje její specifika a útvary. V analytické části práce jsou popsány konkrétní periodika, jejich vývoj a především charakter příspěvků a jejich přispěvatelů. Cílem práce je podrobná analýza titulů a jejich vzájemná komparace.

Resumé

This bachelor thesis is concerned with magazines for youth in the last two decades of the 19th century, namely the magazines *Malý čtenář*, *Budečská zahrada* and *Květy mládeže*. We summarized the history of Czech journalism in the 19th century, listed the first magazines and prints in Czech language and specified the media as a result of Czech National Revival. In the next chapter we described the history of Czech literature for children and youth, the first educational works and the crucial role of literature and the concept of childhood in history. Then we characterized the Czech magazines for children and youth in general – their history, division, function and specific features of genres in these magazines.

The cornerstone of our thesis is more detailed individual title analysis and comparison of magazine designs, topics, genres, themes and contributors. We also summarized the history and main features of each magazine, we described their front page, the amount of pictures and photographs, as well as the character of articles. In each magazine a division was made, sorting the articles into prose, poetry or regular columns with riddles, brain teasers and games. The prose was then divided into entertaining articles, comprising fairy tales, fables and short-stories, and informative articles including biographies, travelogues and articles concerning nature, history and astronomy. The key features of all texts were patriotic, informative and moral. Many texts glorified Czech nature, nationality, history and modesty. The majority of articles had educational subtext due to influence of authors who were also teachers, so at the end of an article any child could gain the moral of the story.

Because of these facts we were able to define the magazines more clearly, to name regularly contributing authors, to compare them with each other and to determine their asset to contemporary and forthcoming periodicals for children and young adults.

Prameny a literatura

Prameny

Budečská zahrada, obrázkový časopis pro mládež, roč. XV. 1885–1886, XVI. 1886–1887, roč. XVII. 1887–1888, roč. XIX. 1888–1889

Květy mládeže, časopis, roč. I. 1894–1895, roč. II. 1895–1896, roč. III. 1896–1897, roč. IV. 1897–1898

Malý čtenář, časopis pro českou mládež, roč. IV., 1884–1885, roč. V., 1885–1886, roč. 6., 1886–1887, roč. 7., 1887–1888

Literatura

BERÁNKOVÁ, Michaela: *Dějiny žurnalistiky, I. Díl. Český periodický tisk do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Novinář, 1981.

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. Díl 1., svazek A–G*, Praha: Academia, 1985, ISBN 80-200-0797-0.

FORST, Vladimír a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 2., svazek 2. K–L*. Praha: Academia, 1993, ISBN 80-200-0469-6.

HAMAN, Aleš.: *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. Praha: ARSCI, 2007, ISBN 978-80-86078-71-7.

CHALOUPKA, Otakar a kol.: *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985.

CHALOUPKA, Otakar; VORÁČEK, Jaroslav: *Kontury české literatury pro děti a mládež /od začátku 19. století po současnost/*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984.

JAREŠ, Michal, JANÁČEK, Pavel, ŠÁMAL, Petr a kol.: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století: sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13.–14. října 2004*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005. Edice K (Ústav pro českou literaturu AV ČR), ISBN 80-85778-47-5.

CHALOUPKA, Otakar; NEZKUSIL, Vladimír: *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Praha: Albatros, 1979.

LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, ISBN 80-7185-647-9.

MERHAUT, Luboš a kol.: *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 4., svazek S–T*. Praha: Academia, 2008, ISBN 978-80-200-1572-3.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, ISBN 80-7185-669-X.

- NODL, Martin: Dětství v předmoderní době. In: *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 1996*, č. 4. Sdružení na podporu vydávání časopisů 1996.
- OPELÍK, Jiří a kol. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. Díl 3., svazek M–O*, Praha: Academia, 2000, ISBN 80-200-0708-3.
- POHORSKÝ, Miloš a kol.: *Dějiny české literatury III.: Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
- ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, ISBN 978-80-246-2478-5.
- TUREČEK, Dalibor. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012, ISBN 978-80-7294-733-1.
- VODIČKA, Felix a kol. *Dějiny české literatury II.: Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.